

QƏDİM DİYAR

Beynəlxalq Onlayn Elmi Jurnal

ANCIENT LAND

International Online Scientific Journal

aem.az

ISSN: 2706-6185
e-ISSN: 2709-4197

**HUMANİTAR VƏ İCTİMAİ ELMLƏR
VI BEYNƏLXALQ ELMİ KONFRANS**

**HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
VI INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE**

12.06.2024

QƏDİM DİYAR
Beynəlxalq Onlayn Elmi Jurnal
İmpakt Faktor
1.465

HUMANİTAR VƏ İCTİMAİ ELMLƏR
VI BEYNƏLXALQ ELMİ KONFRANS

DOI: <https://doi.org/10.36719/2709-4197/2024/VI>

ANCIENT LAND
International Online Scientific Journal
Impact Factor
1.465

HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
VI INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

(12.06.2024)

Bakı – Bakı
2024

Jurnal 31.01.2012-ci ildə
Azərbaycan Respublikası Ədliyyə
Nazirliyi
Mətbu nəşrlərin
reyestrinə daxil edilmişdir
Reyestr №3534

The journal is included in the
register of Press editions of the
Ministry of Justice
of the Republic of Azerbaijan on
31.01.2012.

Registration No. 3534

Redaksiyanın ünvanı:

Az1073, Bakı şəh.,
Mətbuat prospekti, 529,
“Azərbaycan” nəşriyyatı,
6-cı mərtəbə

Editorial address:

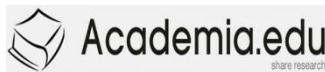
Az1073, Baku,
Press Avenue, 529,
“Azerbaijan” Publish House,
6-th floor

Tel.: (050) 209 59 68
(055) 209 59 68
(012) 510 63 99

e-mail:
qedimbeyn@gmail.com

Beynəlxalq indekslər / International Indices

ISSN: 2707-1146
e-ISSN: 2709-4189
DOI: 10.36719

© Jurnalda çap olunan materiallardan istifadə edərkən istinad mütləqdir.
© It is necessary to use reference while using the journal materials.
© <https://aem.az>
© info@aem.az

TƏŞKİLAT KOMİTƏSİ

Sədr

Prof. Dr. Vaqif SOLTANLI, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan

Sədr müavinləri

Tədqiqatçı Mübariz HÜSEYİNOV, Azərbaycan Elm Mərkəzi / Azərbaycan
Prof. Dr. Abdulkadir GÜL, Ərzincan Binalı Yıldırım Universiteti / Türkiyə

Məsul katib

Tədqiqatçı Nəhayət HÜSEYİNLİ, Azərbaycan Elm Mərkəzi / Azərbaycan
nehayet.huseynli@gmail.com

ÜZVLƏR

Prof. Dr. Nailə VƏLİXANLI, Tarix muzeyi / Azərbaycan
Prof. Dr. Nərgiz AXUNDOVA, AMEA Tarix İnstitutu / Azərbaycan
Prof. Dr. Coanna MARŞALEK-KAVA, Nikolay Kopernik Universiteti / Polşa
Prof. Dr. Vidas KAVALIUSKAS, Vilnius Biznes Universiteti / Litva
Prof. Dr. Adil BAXŞƏLİYEV, Sumqayıt Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Seyfəddin RZASOY, AMEA Folklor İnstitutu / Azərbaycan
Prof. Dr. Svetlana KOJİROVA, L.N.Qumilyov adına Avrasiya Milli Universiteti / Qazaxıstan
Prof. Dr. Mübariz SÜLEYMANOV, Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Sərvər ABBASOV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Mönsüm ALIŞOV, “İdrak” liseyi / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. İosefina BLAZSANİ-BATTO, Rumın Dili və Mədəniyyəti Mərkəzi / Rumıniya
Assoc. Prof. Dr. Cəbi BƏHRAMOV, AMEA Tarix İnstitutu / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Nasiba SABİROVA, Urgenc Dövlət Universiteti / Özbəkistan
Assoc. Prof. Dr. Dürdanə MƏMMƏDOVA, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Gülçöhrə ALİYEVƏ, Azərbaycan Dövlət Dəniz Akademiyası / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Taleh XƏLİLOV, Naxçıvan Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Andrey RAQULİN, Rusiya Federasiyasının DİN Moskva Universiteti / Rusiya
Assoc. Prof. Dr. Mübariz ƏSƏDOV, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Fərqanə ƏLİYEVƏ, DİN-nin Polis Akademiyası / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Lyudmila CAVADOVA, İqtisadiyyat və Hüquq üzrə Pedaqoji Kolleq / Rusiya, Dağıstan Respublikası
Assoc. Prof. Dr. Şəhla ƏHMƏDOVA, Bakı Slavyan Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Andrey SIZRANOV, Həştərxan Dövlət Universiteti / Rusiya
Assoc. Prof. Dr. Rəşad SADIQOV, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Ramis HƏŞİMOV, Dağıstan Dövlət Universitetinin Dərbənd filiali / Rusiya, Dağıstan Respublikası

THE ORGANIZING COMMITTEE

Chairman

Prof. Dr. Vagif SOLTANLI, Baku State University / Azerbaijan

Deputy chairman

Researcher Mubariz HUSEYINOV, Azerbaijan Science Center / Azerbaijan

Prof. Dr. Abdulkadir GUL, Erzinjan Binali Yildirim University / Turkey

Executive secretary

Researcher Nahayet HUSEYNLI, Azerbaijan Science Center / Azerbaijan

nehayet.huseynli@gmail.com

MEMBERS

Prof. Dr. Naila VALIKHANLI, The museum of History / Azerbaijan

Prof. Dr. Nargiz AKHUNDOVA, Institute of History of ANAS / Azerbaijan

Prof. Dr. Joanna MARSZALEK-KAVA, Nicolaus Copernicus University / Poland

Prof. Dr. Vidas KAVALIUSKAS, Vilnius Business University / Lithuania

Prof. Dr. Adil BAKHSHALIYEV, Sumgait State University / Azerbaijan

Prof. Dr. Seyfaddin RZASOY, ANAS Institute of Folklore / Azerbaijan

Prof. Dr. Svetlana KOJIROVA, L.N.Gumilyov Eurasian National University / Kazakhstan

Prof. Dr. Mubariz SULEYMANOV, Azerbaijan State University of Culture and Arts /

Azerbaijan

Prof. Dr. Sarvar ABBASOV, Baku State University / Azerbaijan

Prof. Dr. Monsum ALISHOV, Idrak Lyceum / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Iosefina BLAZSANI-BATTO, Romanian Language and Cultural Center / Romania

Assoc. Prof. Dr. Jabi BAHRAMOV, The Institute of History of ANAS / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Nasiba SABIROVA, Urgench State University / Uzbekistan

Assoc. Prof. Dr. Durdana MAMMADOVA, Baku State University / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Gulchohra ALIYEVA, Azerbaijan State Marine Academy / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Taleh KHALILOV, Nakhchivan State University / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Andrey RAGULIN, Moscow University of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation / Russia

Assoc. Prof. Dr. Mubariz ASADOV, Azerbaijan State Pedagogical University / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Fargana ALIYEVA, Police Academy of the Ministry of Internal Affairs / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Lyudmila JAVADOVA, Pedagogical College on Economy and Law / Russia, The Dagestan Republic

Assoc. Prof. Dr. Shahla AHMADOVA, Baku Slavic University / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Andrey SIZRANOV, Astrakhan State University / Russia

Assoc. Prof. Dr. Rashad SADIGOV, Azerbaijan State Pedagogical University / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Ramis HASHIMOV, Derbend branch of Dagestan State University / Russia, The Dagestan Republic

Fəxriyyə Cəfərova
Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
ceferova.fexriyye@mail.ru
UOT.811.512.162

AŞIQ DİLİNDƏ TOPONİMLƏRİN ÜSLUB İMKANLARI

Açar sözlər: *aşıq yaradıcılığı, toponimlər, onomastik vahidlər, üslub imkanları, leksik vahidlər*

Keywords: *ashugh creativity, toponyms, onomastic units, stylistic possibilities, lexical units*

Azərbaycan toponimləi xalqımızın zəngin yurd mədəniyyəti yətidən xəbər verir. Rəngarəngliyi ilə seçilən bu dil vahidləri mənəvi irsimizi özündə yaşadaraq bədii dildə çox işlənən sözlərdəndir. Azərbaycan aşığı yaradıcılığı adlar baxımından zəngin və maraqlı qaynaqlardan biridir. Xüsusilə də toponimlər aşığı dilindəki onomastik vahidlərin işləklik səviyyəsinin müəyyənləşdirməkdə özünə məxsus rola malikdir.

Dünyanı, vətəni bizə tanıdan yer adları aşığı dilində bol-bol işlənən leksik-qrammatik vahidlərdəndir:

İstəsən ki, Ələsgəri görəsən,
Göyçə mahalıdı mahalım mənim
(Ələsgər, 2005: 19).

Bu örnəkdə verilən “mahal” sözü məkan bildirir. “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”ndə onun “dövlət ərazisinin idarəçilik sahəsi” anlamı verilmişdir (Aşıq Pənah, 2005: 279). Dilimizdəki *məhəl*, *məhəlçilik*, *məhəllə*, *məhəlli* sözləri ərəb

mənşəli “məhəl” sözünün əsasında formalaşmışdır və onların hamısı “yer”, “torpaq” anlamı ilə bağlıdır. Yuxarıdakı nümunədə “mahal” sözü “vətən, yurd” mənasını ifadə edir. Yer-yurdunu nişan verən Zodlu Usta Abdullanın da dilində “mahal” sözü ilə qarşılaşırıq:

Yatmış idim, baxtım məni oyatdı,
Qəzanın qədəri kəməndin atdı.
Mahalım Göyçədi, sakinim Zoddu,
Sənətkar Abdulla deyilən mənəm
(Usta Abdulla, 2005: 95).

Aşıq dilində bəzən eyni şeir mətnində iki və daha çox yer adının işlənməsi toponimlərin işlənmə çevikliyini göstərir:

Var olsun Qarabağ, əcəb səfədir,
Başa Xaçın axar, ayağa Qarqar.
Göyçə qar əlindən zara gəlibdi,
Muğan həsrət çəkər, a yağa qar, qar...
(Ələsgər, 2005: 26).

Bədii dildə toponimlərdən müxtəlif məqsədlərlə istifadə edilir. Yuxarıdakı nümunələrin birincisində aşıq yaşayış yerinin hansı coğrafi məkana aidliyini bildirir, ikinci nümunədə isə vətəninin yurd yerlərini tərənnüm edir.

Toponimlər, bir tərəfdən də, aid olduğu yerin tarixini öyrənməkdə əhəmiyyətli olan dil vahidləridir. Aşıq yaradıcılığı üzərində aparılan araşdırmalar onların, əsasən, türk mənşəli olduğunu təsdiq edir. Bu baxımdan, Aşıq Musanın “Pəri” rədifli aşağıdakı əsərinin dili diqqəti cəlb edir:

Gəzinmişəm, görməmişəm mislin Dağıstanda taza,
Qazax, Qırğız, Çeçen, Çərkəz telinə heyran, a Pəri.

Mən heç sənin bərabərin İran, Turanda görmədim,
Yıxdın könlümün evini, tayın qılmanda görmədim,
Xoyda, Salmasda, Marağa, Təbriz, Tehranda görmədim
(Aşıq Musa, 2005: 47).

Şərin dilindəki *Qazax*, *Qırğız*, *Çeçen*, *Çərkəz* sözləri toponim anlamında işlənmişdir. Buradakı “Turan” sözü bütövlükdə türk dünyası mənasında olan toponimdir. Ümumiyyətlə, əsərin dilindəki toponimlərin çoxu millidir. Millilik cəhətdən Bağban Məhəmmədin aşağıdakı şeir parçasında qeyd etdiyi toponim də maraqlıdır:

Hansı bədnəzərin gözüne gəldin,
Düşməsen elindən aralı, Sədəf?
Ovçu marığında, çaxmaq əlində
Sənmişən Quzuqan maralı, Sədəf?
(Bağban Məhəmməd, 2005: 50).

Adlar dil tarixi baxımından da gərəklidir. Belə ki, onlar xalqın keçmişini bu günə bağlayan, üzərində yaşayan insanların milli xüsusiyyətlərini, dil vahidlərini əks etdirən söz və ya ifadələrdən ibarətdir.

Aşıq dilində toponimlər bəzən bənzətmə yaradıcılığında və ya tarixi hadisələrin xatırlanmasında da işlənir. Aşıq Pənah Seyfəlli vəsf etdiyi gözəl və onun dəyərini toponimlərdən istifadə ilə bildirir:

Maşallah, yaradıb billah, qiymətdə lələ vermərəm,
Dağıstana, cəm cahana, Gürcüstan gələ vermərəm.
Şəki, Şirvana, Tehrana, yüz şəhər, çölə vermərəm...
(Aşıq Pənah, 2005: 132).

Beləliklə, aparılan tədqiqatlar göstərir ki, aşıq dilində toponimlər maraqlı üslub məqamlarına malikdir.

Ədəbiyyat

1. Aşıq Ələsgər. (2005). Azərbaycan aşıq şerindən seçmələr. Bakı: Şərq-Qərb, s.4-7.
2. Aşıq Pənah Seyfəlli. (2005). Azərbaycan aşıq şerindən seçmələr. Bakı: Şərq-Qərb, s.129-132.
3. Zödlü Usta Abdulla. (2005). Azərbaycan aşıq şerindən seçmələr. Bakı: Şərq-Qərb, s.89-92.
4. Aşıq Musa. (2005). Azərbaycan aşıq şerindən seçmələr. Bakı: Şərq-Qərb, s.36-37.
5. “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Bakı: Şərq-Qərb, 672 s.
6. Bağban, M. (2005). Azərbaycan aşıq şerindən seçmələr. Bakı: Şərq-Qərb, s.48-51.

Sevinc Sadıqova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
sevincsadigova@gmail.com

QƏRBİ AZƏRBAYCANIN DƏRƏLƏYƏZ MAHALI: TARİXİ-MƏDƏNİ KONTEKSTDƏ

Açar sözlər: *Qərbi Azərbaycan, Dərələyəz, toponim, deportasiya, soyqırım*

Keywords: *Western Azerbaijan, Daralayaz, toponym, deportation, genocide*

Azərbaycanın tarixi torpaqlarının bir hissəsi olan Qərbi Azərbaycanda hal-hazırda Ermənistan dövləti mövcuddur. Qərbi Azərbaycan ərazisindəki ən qədim yaşayış məskənlərindən biri, qədim türk-oğuz yurdu olan Dərələyəz mahalı 1931-ci oktyabrın 15-də Ermənistan hökuməti tərəfindən iki rayona – Keşkənd (Yeğeqnadzor) və Əzizbəyov (Vayk) rayonlarına bölünmüşdür, ərazisi 2308 kv.km-i əhatə edir, bu sahədən 1134 kv.km Yeğeqnadzor (Keşkənd//Keşişkənd) rayonunun, 1174 kv.km isə Əzizbəyov (Paşalı, Vayk) rayonunun payına düşür. Uzun müddət Dərələyəz mahalı ilə Şərur bir inzibati bölgüyə aid edilmiş və bu gah Naxçıvan əyalətinin, gah da İrəvan quberniyasının Şərur-Dərələyəz qəzası adlandırılmışdır. Keşkənd rayonu 1931-ci ildən 1935-ci ilə qədər Keşişkənd, 1935-ci ildən 1956-cı ilə qədər Mikoyan, 1956-cı il oktyabrın 12-dən Əzizbəyov, 1957-ci ildən sonra isə Yeğeqnadzor (Qamışlı dərə) adlandırılmışdır. Əzizbəyov rayonu isə 1931-ci ildən Paşalı, 1956-cı ildən Əzizbəyov, 1988-ci ildən Vayk adlandırılmışdır.

Dərələyəz mahalı 10 rayonun – Vədi (Ararat), Qaranlıq (Martuni), Basarkeçər (Vardenis), Qarakilsə (Sisyan), Kəlbəcər, Şahbuz, Babək, Sədərək, Kəngərli və Şərur rayonları ilə həmsərhəddir (Sadıqova, 2014: 6).

Ən qədim yaşayış məskənlərindən biri, qədim türk-oğuz yurdu olan Dərələyəz mahalında külli miqdarda tarixi abidələr vardır. İndiki Ermənistan ərazisində olan abidələrin böyük bir qismi Dərələyəzdədir: Ayısəsi// Qayısəsindəki Gələsən-görəsən məbədi (VII-VIII əsrlər), Herher-Qoşavəng məbədi (VIII-IX əsrlər), Gindivaz monastırı (X əsr), Qoşavəng, Ərgəz// Ərqazan piri (XIII əsr), Güneyvəng, Əxi-Təvəkkül zaviyəsi (XII-XIII əsrlər), Amağu// Anabat məbədi (XIII əsr), Ələyəzdə hərbi kilsə (XIII əsr), Tanaqatı// Qaravəng məbədi (XIII əsr), Dədəli körpüsü (XIII əsr), Erdəpin məbədi (XIII-XIV əsrlər), Qılkörpü// Qabaxlı körpüsü (XIII-XIV əsrlər), Başkənd// Gülvəng məbədi (XIII-XIV əsrlər), Şah Abbas// Səlim karvansarası (XIV əsr), Ağkənd karvansarası (XIV əsr), Alıxan pəyəsi körpüsü (XIV əsr), Həsənkənd körpüsü (XIV əsr), Salsal qalası (orta əsrlər), Ələyəz məbədi (XIV əsr), Soylan körpüsü (XVII əsr), Dəmröv piri, Qoduxvəng// Xırdavəng, Qabaxlı məbədi, Hosdun məbədi, Ələyəz kilsəsi (Ələyəz kəndində 8 məbəd var) və s. Bütün Qafqazı qarış-qarış gəzən alman səyyahı və tarixçisi İ.Şopen Dərələyəzin füsunkar təbiətinə valeh olaraq demişdi ki, “Dərələyəz Qafqazın İsveçrəsidir”. Bu səbəbdəndir ki, bütün tarix boyu Dərələyəz xarici istilacıların, həmçinin nankor ermənilərin diqqətini cəlb etmişdir. Əlverişli coğrafi mövqedə yerləşməsi ilə əlaqədar olaraq, Dərələyəz mahalı ermənilər tərəfindən daha çox hücumlara, basqınlara məruz qalan bölgələrdən biri olmuşdur.

1828-ci ildə Rusiya ilə İran arasında bağlanmış Türk-mənçay müqaviləsindən sonra ermənilər minilliklər ərzində

azərbaycanlıların yaşadığı Qərbi Azərbaycan ərazisinə, o cümlədən Dərələyəz mahalına kütləvi surətdə köçürülməyə başlamış, Rusiya İmperiyasının dəstəyi ilə azərbaycanlılar öz dədə-baba torpaqlarından tədricən sıxışdırılıb çıxarılmış, mərhələlərlə deportasiyaya məruz qalmışlar. Həmin dövrdə Dərələyəz mahalında əhalinin zorla qovulması, deportasiyası başlamış, yaşayış məntəqələrinin dağıdılması və ləğv olunması 1988-ci ilə qədər mərhələlərlə davam etmişdir, 48 kənd bir dəfə (Keşkənd – 1828, Abana, Daşkənd – 1832, Kalafalıq – 1905, Ağdərə, Ağcakənd, Axtacul, Axurlu, Aşağı Canı, Baxçacıq, Bəyzadə, Bilək, Ceyranlı, Cığatay, Çanaxçı, Daşaltı, Daşxərmən, Daylaxlı, Dədəli, Dəmirçilər, Əkərək, Əlidərəsi, Əliqışlağı, Ərəbxəncəri, Ərəbkənd, Əsgərkənd, Əskikənd, Əxili, Gənəli, Gənzək, Göyərçin, Gümüşxana, İlanlı, İtqıran-Levis, Kaha, Göyabbas, Qoşavəng, Qurbankəsilen, Quşçu, Quşçu-bilək, Qılıclı, Qayalı, Qaralar, Qanlı, Mozrov, Maratuz – 1918, Erdəpin – 1933, Çıraxlı – 1988), 49 kənd 2 dəfə (Həsənkənd – 1828, 1830; Azader// Azadek, Köhnəkənd – 1828, 1832; Kələkulux – 1828, 1852; Coşalı – 1828, 1932; Geneşik – 1831, 1832; Ağsu – 1879, 1905; Aynəzir// Əynəzir, Başkənd, Əyər, Qoytul, Qızılqışlaq – 1897, 1905; Qalakənd – 1898, 1905; Almalı (Canı) – 1905, 1907; İrind – 1905, 1912; Almalı, Aşağı Sallı, Ərgəz, Qaravəng – 1905, 1918; Leyliqaçan – 1918, 1920; Kömürlü – 1918, 1921; Dərəkənd – 1918, 1922; Ağkilsə, Alxanpəyəsi, Bülbülölən, Güneyvəng – 1918, 1923; Ağxaç – 1918, 1926; Qısır// Qısırxaraba – 1918, 1931; Canı, Hosdun, Hüseynqulular, Ertiş – 1918, 1939; Arxac, Arınc – 1918, 1948; Ardaraz, Bulaqlar, Cul, Heşin, Horbadıg, Qurdqulaq, Qozulca – 1918, 1949; Hortun (Yuxarı Çanaxçı) – 1918, 1950; Qabaqlı (Zeytə Qabaqlısı) – 1918, 1951; Ayısəsi, Ələyəz, Gülüdüzü, Gülistan, Qovuşuq, Qabaxlı – 1918, 1988),

16 kənd 3 dəfə (Moz – 1828, 1830, 1918; Gindivaz – 1905, 1918, 1931; Herher, Qışdaq // Qışlaq – 1905, 1918, 1949; Qaraqaya – 1905, 1981, 1988; Gəndərə - 1918, 1928, 1930; Çaykənd – 1918, 1948, 1949; İstisu, Kotanlı, Məmərza// Məmmədrza – 1918, 1949, 1988; Gabut, Gomur, Köçbək – 1918, 1952, 1988; Amağu (Əməğu), Gədikvəng (Qoduxvəng), Qalaser – 1918, 1987, 1988), 4 kənd 4 dəfə (Arpa – 1897, 1905, 1918, 1926; Çivə - 1905, 1918, 1949, 1950; Xaçik // Xaçın – 1905, 1918, 1927, 1931; Hors – 1905, 1918, 1949, 1988), 1 kənd 5 dəfə (Ağkənd – 1905, 1918, 1948, 1953, 1988) deportasiyaya məruz qalmış, dağıdılmış və ləğv olunmuş, əhalisi zorakılıqla qovulmuşdur (Mirzəyev, 2004: 768-772). Azərbaycanlıların sıxışdırılıb qovulması ilə paralel olaraq, ermənilərin bu ərazilərə köçürülməsi prosesi də başlamışdır. Belə ki, 1828-1830-cu illərdə İran və Türkiyədən Dərələyəz mahalına 2773 erməni köçürülüb məskunlaşdırılmışdır. Bundan sonra azərbaycanlıların qədim yaşayış məskənlərinin adları dəyişdirilməyə başlamışdır. Bu addəyişmə prosesinin nəticəsində 03.01.1935-ci ildə Goytur – Getap; Keşişkənd – Mikoyan; Keşişkənd rayonu – Mikoyan rayonu; Həsənkənd – Şatin; Paşalı – Əzizbəyov; İtqıran – Gülistan; Sultanbəy – Bartsruni; 10.09.1946-cı ildə Ayısəsi – Qızılgül; Əyənzur – Axavnadzor; Arpa – Areni; Əyər – Aqarakadzor; Başkənd – Varnaşen; Yengicə - Qandzak; Qurdqulax – Boloraberd; Ortakənd – Qladzor; Erdapın – Yeğegis; 12.11.1946-cı ildə Almalı – Xndzorut; Quşçu – Keçid; 19.04.1950-ci ildə Cul – Artavan; 12.10.1956-cı ildə Soylan – Əzizbəyov; Soylan rayonu – Əzizbəyov rayonu; 08.07.1957-ci ildə Əzizbəyov (Paşalı) – Zəritap; 06.12.1957-ci ildə Mikoyan (Keşişkənd) rayonu – Yeğeqnadzor rayonu; Mikoyan (Keşişkənd) – Yeğeqnadzor; 27.02.1960-cı ildə Terp – Saravan; 03.07.1968-

ci ildə Ağkənd – Ağnadzor; Horadiz – Oradis; Gabut – Kapuyt; 25.01.1978-ci ildə Daylaxlı – Arin; 19.04.1991-ci ildə Qovuşuq – Yermon; Qızılgül – Areta; Əzizbəyov (Soylan) – Vayk; Əzizbəyov (Soylan) rayonu – Vayk rayonu; Ələyaz – Yeğegis; Zeytə - Zedsa; Köçbəy – Hedzor; Gomur – Komk; Gülüstan – Nor Aznaberd; Gülüdüz – Vardahovit; Çaykənd – Getik və dəyişilmə tarixi dəqiq məlum olmayan - Qoturvan – Qoduxvəng; Qoduxvəng (Qoturvan) – Gədikvəng; Kotanlı – Karmraşen; Səfolar – Cermuk adlandırılmışdır.

Ümumilikdə, Ermənistanda XX əsrdə azərbaycanlılara qarşı yürüdülmə soyqırım siyasətini tədqiqatçılar dörd mərhələyə ayırırlar: 1905-1906, 1918-1920, 1948-1953, 1988-1991. Qeyd olunmalıdır ki, 1828-ci ildən – ermənilərin Türkiyə və İran ərazisindən Qərbi Azərbaycan torpaqlarına köçürülərək məskunlaşdığı vaxtdan 1905-ci ilə qədər bu proses gizli şəkildə, 1905-ci ildən sonra isə açıq şəkildə həyata keçirilmişdir. Bütün bu proseslər dünya ictimaiyyətinin gözü qarşısında baş versə də, onlara heç vaxt hüquqi-siyasi qiymət verilməmişdir. Yalnız ümummilli liderimiz, dünya miqyaslı siyasətçi Heydər Əliyev bu məsələlərlə əlaqədar 1997-ci ilin dekabrın 18-də “1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan ərazisindəki tarixi-etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyası haqqında”, 1998-ci ilin martın 26-da “Azərbaycanlıların soyqırımı” və 2001-ci ilin avqustun 22-də “Erməni millətçilərinin apardığı etnik təmizləmə nəticəsində Ermənistan ərazisindəki öz tarixi torpaqlarından didərgin salınmış azərbaycanlıların məskunlaşması problemlərinin həlli haqqında” fərmanlar imzalamışdır. 18 dekabr 1997-ci il tarixli fərmanda deyilir: “Son iki əsrdə Qafqazda azərbaycanlılara qarşı məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilmiş etnik təmizləmə və soyqırım siyasəti nəticəsində xalqımız ağır

məhrumiyyətlərə, milli faciə və məşəqqətlərə məruz qalmışlar. Mərhələ-mərhələ gerçəkləşdirilən belə qeyri-insani siyasət nəticəsində azərbaycanlılar indi Ermənistan adlandırılan ərazidən, min illər boyu yaşadıkları öz doğma tarixi-etnik torpaqlarından didərgin salınaraq kütləvi qətl və qırğınlara məruz qalmış, xalqımıza məxsus minlərlə tarixi-mədəni abidə və yaşayış məskəni dağıdılıb viran edilmişdir”. Bu fərmanda azərbaycanlıların soyqırımı məruz qalması faktı, 22 avqust 2001-ci il tarixli fərmanda isə Azərbaycan-türk mənşəli toponimlərin saxtakarlıqla dəyişdirilməsi, tarixi faktların təhrif edilməsi faktı özünün hüquqi-siyasi qiymətini almışdır: “Tarixi saxtalaşdırmaq, təhrif etmək və Azərbaycan torpaqlarının tarixi adlarını dəyişdirmək, süni surətdə Ermənistanı monoetnik dövlətə çevirmək siyasətinin tərkib hissəsini təşkil edirdi. 1935-1989-cu illərdə Ermənistanda hətta yer adlarına qarşı qərəzli siyasət tətbiq edilmiş və minlərlə Azərbaycan toponimi xəritələrdən silinmişdir.” Göründüyü kimi, göstərilən bu fərmanlar Azərbaycan-türk mənşəli toponimləri tarixi faktlar əsasında, hərtərəfli şəkildə tədqiq etməyi tələb edir.

Ədəbiyyat

1. Sadıqova, S. (2014). Müasir Azərbaycan dilinin leksikologiyası: Dərələyəz toponimlərinin linqvistik-etimoloji təhlili əsasında. Bakı, 194 s.
2. Mirzəyev, H. (2004). Qərbi Azərbaycanın Dərələyəz mahalı. Bakı: “Elm”, 854 s.

Ələkbər Cabbarlı
Naxçıvan Dövlət Universiteti
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
elekbercabbarli@gmail.com
UOT.94(479-24)

AZƏRBAYCANIN NÖVBƏTİ TARİXİ QƏLƏBƏSİ – ZƏNGƏZUR

***Açar sözlər:** Zəngəzur, ərazi bütövlüyü, tarixi qələbə, Zəngəzur dəhlizi, tarixi ədalət, haqq savaşı*

***Keywords:** Zangezur, area integrity, history victory, Zangezur corridor, history justice, right war*

Bildiyimiz kimi, 30 ilə yaxın idi ki, torpaqlarımız erməni işğalı altında idi. Bu müddət ərzində ata-baba torpaqlarımız işğalçı erməni faşistləri tərəfindən tamamilə dağıdılmış, tarixi abidələrimiz məhv edilmişdir. Lakin Azərbaycan xalqı 2020-ci ildə haqq savaşı nəticəsində işğal altında olan torpaqlarımızı azad etdi və bu savaştan qalib ayrıldı. Azərbaycanımızın ərazi bütövlüyü təmin edildi, əzədimiş ərazilərdə üçrəngli bayrağımız dalğalandı. Əlbəttə, bu tarixi bir qələbə idi. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi: "Azərbaycan Qurtuluş savaşına başlayaraq öz tarixi torpaqlarını işğalçılardan azad etdi, tarixi ədaləti bərpa etdi, işğalçıları bizim torpaqlardan qovdu və öz ərazi bütövlüyünü, torpaq bütövlüyünü bərpa etdi" (1).

Əlbəttə, biz tarixi torpaqlarımızı azad etdik. Amma bununla da bizim işimiz bitmədi. Çünki tarixi qələbəmizdən sonra Zəngəzur dəhlizinin açılması məsələsi gündəmə gəldi. Bu istiqamətdə genişmiqyaslı işlər aparıldı, 7 iyul 2021-ci ildə

ölkə rəhbərinin imzaladığı Fərman əsasında Qarabağ iqtisadi zonası ilə yanaşı, Şərqi Zəngəzur iqtisadi zonası da yaradıldı. Və bu, bizim növbəti qələbəyə gedən yolumuz idi.

Bu mənada, İlham Əliyevin Zəngəzurla bağlı çıxışı olduqca maraq doğurur: "Bildiyiniz kimi, mənim Sərəncamımla 14 iqtisadi rayon yaradıldı. Onların arasında iki iqtisadi rayonunun yaradılması diqqət çəkdi - Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonları yaradıldı. Hesab edirəm ki, bu da çox düzgün addımdır. Bu, həm tarixə əsaslanır, eyni zamanda gələcəyə əsaslanır. Çünki həm Qarabağ, həm də Zəngəzur bizim tarixi dədə-baba torpağımızdır" (1).

Bu çıxışın özü də sübut edir ki, Zəngəzur mahalı Azərbaycan ərazisidir. Tarixə nəzər salsaq görərik ki, Zəngəzur ən qədim dövrlərdən Azərbaycan ərazilərində mövcud olan dövlətlərin tərkibində olmuş, ərazisində türk mənşəli tayfalar yaşamışdır. Bu ərazidə mövcud olan türk mənşəli toponimlər də bunu sübut edir. Amma ermənilərin işğalçılıq planlarında Naxçıvan, Zəngəzur, Dağlıq Qarabağ və Şərur-Dərələyəz əraziləri daim ön planda olmuşdur. Bir faktı da qeyd edək ki, ermənilərin Azərbaycana qarşı ərazi iddialarını dəstəkləyən rəsmi Moskva Azərbaycan rəhbərliyinə təzyiqlər edir və bunun nəticəsi olaraq Azərbaycan rəhbərliyi 1920-ci il noyabrın 30-da Zəngəzurun Ermənistana verilməsi haqqında bəyanatla çıxış edir. Bununla da, Zəngəzur mahalı iki hissəyə bölünərək onun 4505 km²-lik ərazisi Ermənistana verilir.

Beləcə, ata-baba torpağımız olan Qərbi Zəngəzurdə azərbaycanlılar ermənilərin təcavüzünə məruz qalmış, öz ata-baba torpaqlarını tərk etmiş, nəticədə bu ərazilərə ermənilərin köçü baş vermişdir. Təkcə bir faktı qeyd etmək yerinə düşər ki, 1930-1980-ci illərdə Qərbi Zəngəzurdə azərbaycanlılar kəndlərdən çıxarılmış, həmin kəndlər xarabalığa çevrilmişdir.

1988-ci ildə baş verən hadisələr Qərbi Azərbaycandan da yan keçmədi, azərbaycanlılar öz torpaqlarından qovuldu.

Belə ki, 1987-ci ildə Qafan və Mehri rayonların da da azərbaycanlılara qarşı deportasiya baş verir. Dövlətin həyata keçirdiyi məqsədyönlü soyqırımı və deportasiya siyasəti nəticəsində yerli sakinlər oranı tərk etmək məcburiyyətində qalır. 1991-ci ildə isə Zəngəzurun Nüvədi kəndinin əhalisi deportasiya edilir. Bununla da, Azərbaycanın tarixi torpağı olan Zəngəzur Ermənistanə verilir. Tarixin amansız qanunları nəticəsində bizim tarixi torpağımız Zəngəzur bizdən alınır. Amma ermənilər unudurdular ki, biz torpaqlarımızı onlara güzəştə getməyəcək, gec-tez bu torpaqlara qayıdacağıq.

Zəngəzurun bizim tarixi ərazimiz olduğunu bizə xatırladan Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevin 1997-ci il dekabrın 18-də imzaladığı "1948-1953-cü il illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindəki tarixi-ərazi torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyası haqqında" və 1998-ci il martın 26-da imzaladığı "Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında" fərmanlar itirilmiş torpaqlarımızın, o cümlədən Zəngəzurun həqiqi elmi tarixinin tədqiqi üçün hüquqi əsaslar yaratdı (Bayramov, 2023: 10). Bu Fərmanlar ilə xalqımız Zəngəzurun tarixini bir daha öyrəndi və sübut edildi ki, Zəngəzur əzəli Azərbaycan torpağıdır. Bu gün bu məsələnin gündəmə gəlməsi heç də təsadüf deyildir.

Bu gün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin siyasətinin mərkəzində məhz Qərbi Zəngəzur məsələsi dayanır. Bu məsələdən bəhs edən İlham Əliyev çox gözəl şərh edir ki: "Şərqi Zəngəzur bizim tarixi torpağımızdır, Qərbi Zəngəzur bizim tarixi torpağımızdır. Biz tarixi unuda bilmərik, kiminsə siyasi maraqlarının girovuna çevirə bilmərik. Gəlsinlər, açsınlar tarixi sənədləri, xəritələri, baxsınlar, sovet

hökuməti Zəngəzuru nə vaxt Azərbaycandan qoparıb Ermənistana verib. Bu, yaxın tarixdir – 101 il bundan əvvəl. Yəni, biz deyək ki, bu, olmayıb? Nəyə görə? Biz həqiqəti deyirik. Bizim dədə-baba torpağımızdır: bütün Zəngəzur – Şərqi və Qərbi Zəngəzur. İndi Ermənistanda deyirlər ki, İlham Əliyev ərazi iddiası ilə çıxış edir. Əgər Şərqi Zəngəzur varsa, deməli, Qərbi Zəngəzur da var. Bəli, Qərbi Zəngəzur bizim dədə-baba torpağımızdır. Demişəm ki, biz oraya qayıtmalıyıq. Bunu hələ on il bundan əvvəl demişəm. Mənim çıxışlarım hamısı mətbuatda var. Demişəm ki, bizim dədə-baba torpağımızdır, biz oraya qayıtmalıyıq və qayıdacağıq və qayıdırıq. Heç kim bizi dayandıra bilməz. Mütləq qayıdacağıq, çünki bunun başqa yolu yoxdur" (İskəndərov, 2022).

Bunun bariz nümunəsi kimi, Zəngəzur dəhlizinin yaradılması, bu istiqamətdə mühüm tədbirlərin həyata keçirilməsi Zəngəzura qayıdışımızın müjdəçisi hesab edilə bilər. Eyni zamanda, Zəngəzur dəhlizinin yaradılması respublikamızın bölgədə formalaşdırdığı yeni siyasi-iqtisadi reallıq, tarixi ədalətin bərpasıdır. Ədalətin bərpası isə onu deməyə əsas verir ki, əlimizdən alınmış Zəngəzura tezliklə qayıdacaq, öz torpaqlarımızın əsl sahibinə çevriləcəyik. O gün heç də uzaq deyil.

Ədəbiyyat

1. <https://mod.gov.az/az/pre/37339.html>
2. Bayramov, İ.M. (2023). Tarixi Azərbaycan torpağı-Qərbi Zəngəzur. Ankara, 373 s.
3. İskəndərov, A. (2022). Azərbaycanın Zəngəzur mahalı. "Xalq" qəzeti. 14 may.

Səadət Zeynalova
Azərbaycan Dövlət Neft Sənaye Universiteti
iqtisadiyyat üzrə fəlsəfə doktoru
s_zeynalova@mail.ru

“YAŞIL ENERJİ” NÖVLƏRİNİN SƏNAYE İSTEHSALINDA İSTİFADƏ EDİLMƏSİ PERSPEKTİVLƏRİ

Açar sözlər: *“yaşıl enerji”, günəş enerjisi, külək enerjisi, bərpa olunan enerji, “yaşıl artım”*

Keywords: *“green energy”, solar energy, wind energy, renewable energy, “aging”*

İnsanlar qaz və neft ehtiyatları daxil olmaqla ənənəvi enerji mənbələrindən istifadə etməyə öyrəşiblər. Lakin bu resurslar gələcəkdə tamamilə tükənəcək. Mütəxəssislər hesab edir ki, xoşagəlməz vəziyyətlərə düşməmək üçün insanlar tədricən alternativ mənbələrə keçid etməlidirlər. Müasir dövrdə günəş, külək və digər mənbələrdən alınan təbii enerjinin istifadəsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Alternativ enerji mənbələrinin bir çox üstünlükləri var. Ən əsası isə tükənməz, bərpa olunan və ekoloji zərərli olmamasıdır. Lakin onların effektivliyi iqlimin xüsusiyyətlərindən asılıdır.

“Yaşıl enerji” kimi tanınan bu təcrübə dünyada geniş yayılıb və hesab edilir ki, Azərbaycanda da uğurla tətbiq oluna bilər. Keçən əsrin sonunda, dünyada iqtisadiyyatın enerji səmərəliliyinə və bərpa olunan enerji mənbələrinin inkişafına global keçid başlandıqda, Azərbaycan Ermənistanla mövcud geosiyasi münasibətlər və hərbi əməliyyatlar səbəbindən bu inkişafda geri qalmağa məcbur oldu. Və yalnız bu əsrin

əvvəllərindən bəri bu məsələ prioritet halına gəldi, hökumət müvafiq tədbirlər hazırladı və həyata keçirməyə başladı. Buna Azərbaycanın geniş miqyaslı maliyyə tələb etməyən, bərpa olunan enerji mənbələri potensialına malik olması kömək etdi” (1).

Ekologiyanın qorunması bütün dünyanı maraqlandıran əsas məsələlərdən biridir. Uzun bir dövr ərzində neft, qaz, kimyəvi təsirli maddələrlə, eləcə də digər vasitələrlə çirkləndirilən ekologiyanın, ətraf mühitin sağlamlaşdırılması əsas prioritetlərdən biridir. Azərbaycan da, dünyanın digər ölkələri də bunu əsas prioritetlərdən biri hesab edir.

“Bildirildiyinə görə, Azərbaycanda yaşıl enerji sektorunun inkişafındakı hüquqi bazaya, bu istiqamətdə atılan praktiki addımlara və hədəflərə nəzər salınsa bu istiqamətdə həyata keçirilən işlər göz önünə gəlir.

Qeyd edilir ki, ölkəmizin bərpa olunan enerji potensialı-quruda külək və günəş enerjisinin həcmi 27 qiqavatdan çoxdur. Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda isə külək enerjisi 157 qiqavat təşkil edir...” (2).

Son 10 ildə dünyada alternativ enerji istehsalında iki dəfədən çox artım müşahidə edilib. Azərbaycan 2030-cu ilə qədər bərpa olunan enerjinin payını 30 %-ə yüksəltməyi hədəfləyir. Azərbaycanda il ərzində 2500-3200 saat günəşli gün qeydə alınır. Bu göstərici günəş enerjisinin istehsalı üçün olduqca əlverişlidir. Günəş enerjisi üzrə layihələri bütün ölkə ərazisində həyata keçirmək mümkündür. Külək enerjisi isə bir az fərqlidir. Burada təbii şərait faktoru əsas götürülməlidir.

Küləyin sürətinin saniyədə 3-4 m olması ondan elektrik enerjisi əldə etmək üçün kifayətdir. Bakıda küləyin orta illik sürəti saniyədə 11 metrədən çoxdur. Paytaxt ətrafı ərazilərdə ilin orta hesabla 250 günü küləkli olur. Cənab Prezident İlham

Əliyev alman şirkətləri ilə görüşdə bildirdi ki, potensial 200 qiqavata yaxındır. Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası tərəfindən təsdiqlənmiş 157 qiqavat enerji dənizdədir, qalanı isə qurudadır. Bu, həm qazanc deməkdir, həm də istehsal sahələrinin getdikcə enerji daşıyıcıları olan xammaldan imtinası, ekoloji cəhətdən təmiz mənbələrə keçidi və bütövlükdə, karbohidrogen ehtiyatlarının özünün tükənməsi baxımından olduqca vacibdir. “Yaşıl enerji” Konsepsiyasının tətbiqi Azərbaycana imkan verəcək ki, çox böyük ölçüdə maliyyəni qənaət etsin.

“Azərbaycan ərazisində əsasən Bakı, Sumqayıt, Abşeron, Binə və Maştağada külək enerjisindən istifadə etmək məqsədəuyğun sayılır. Azərbaycanın külək rejimi mürəkkəb xarakterə malikdir. Bu da ölkə ərazisinin 60 %-nin dağlıq zonalardan ibarət olması ilə əlaqədardır. Dağların Respublikanın iqliminə və külək rejiminə təsiri böyükdür” (3).

Enerji resursları ilə zəngin olmasına və dünyada enerji resurslarının ixracatçısı kimi tanınmasına baxmayaraq Azərbaycan Respublikasında bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə hər zaman diqqət mərkəzində olub. Bərpa olunan enerji mənbələri hesabına elektrik enerjisi istehsalı üçün mümkün potensialın qiymətləndirilməsi və bu potensialdan istifadə məqsədi ilə atılacaq addımlar və yerinə yetiriləcək tədbirlər üzrə bir sıra işlər həyata keçirilməkdədir.

“Azərbaycanda dənizdə külək enerjisindən istifadənin inkişafı üzrə Yol Xəritəsi” coğrafi məkan xəritələrinin tərtib olunması, zonaların müəyyənləşdirilməsi iqtisadi, maliyyə, ekoloji və sosial aspektlərdə təhlillərin aparılması, təsirlərin qiymətləndirilməsi, icazə və razılıqların verilməsi, normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi, ötürücü şəbəkənin yenidən

qurulması, təchizat zəncirinin öyrənilməsi kimi məsələləri əhatə edir.

22 fevral 2021-ci il tarixində Azərbaycan Respublikasının Energetika Nazirliyi və bp şirkəti iri miqyasda karbonsuzlaşdırılmış və integrasiya edilmiş və nəqliyyat sistemləri, o cümlədən Azərbaycanın region və şəhərlərində bərpa olunan enerji layihələri üçün tələb olunan potensialın və şəraitin qiymətləndirilməsi üzrə əməkdaşlıq etmək məqsədilə Anlaşma Memorandumu imzalayıblar. Bu memorandum Azərbaycanın iqtisadiyyatın şaxələndirilməs, rəqabətli enerji bazarının yaradılması, təmiz ətraf mühit və “yaşıl artım” ölkəsi, bp-nin isə 2020-ci ildə, “xalis sıfır emissiya” hədəflərini elan etməsi kontekstində imzalanıb.

Yer səthinə düşən Günəş enerjisinin miqdarı bütün neft, təbii qaz, daş kömür və digər yanacaq ehtiyatlarından çoxdur. Onun 0,0125 %-nin istifadə olunması ilə bugünkü dünya energetikasının bütün ehtiyaclarını təmin etmək olardı.

Günəş enerjisinin istifadəsinin üstünlüyü ondadır ki, günəş qurğuları işləyən zaman parnik effekti yaranmır, havanın çirklənməsi baş vermiş, istilik aşağı atmosfer qatlarına yayılmır.

Ölkəmizdə günəş enerjisindən istifadə qədim tarixə malikdir. Belə ki, 1983-1984-cü illərdə Azərbaycan Respublikası Müdafiə Sənayesi Azon zavodunun Kristal Sexinin bazasında monokristal silisium lövhələr üzərində fotoelektrik çeviricilərinin günəş elementləri istehsal olunmuşdur.

“Azərbaycanın təbii iqlim şəraiti günəş enerjisindən istifadə etməklə elektrik və istilik enerjisinin istehsalını artırmağa geniş imkanlar açır. Belə ki, Azərbaycanda günəş şüalanmasının davamiyyət 2400-3200 saata qədər müşahidə olunur.

Alternativ və bərpa olunan enerji mənbələri hesabına quraşdırılacaq yeni generasiya güclərində günəş enerjisinin xüsusi çəkisi 73 % (günəş-istilik 58 %, günəş-elektrik 15 %) təşkil edir. Azərbaycan Respublikasında günəş enerjisinin iqtisadi potensialı 20, 000 meqavat həcmində qiymətləndirilir” (4).

Qəbul edilmiş dövlət proqramları və struktur islahatları nəticəsində 2009-cu ildən başlayaraq dövlət və qeyri-dövlət müəssisələri tərəfindən ölkəmizdə bu istiqamətdə işlər görülüb, yeni elektrik stansiyaları tikilib istifadəyə verilmişdir.

Bunlara Qobustan, Suraxanı, Pirallahı, Samux və Qaradağ rayonu, Sumqayıt şəhəri və Naxçıvan MR Babək rayonunda istifadəyə verilmiş, günəş elektrik stansiyalarının nümunə göstərə bilərik.

Bərpa olunan enerji, günəş işığı, külək, yağış, qabarma-çəkilmə, geotermal istilik kimi karbon neytral mənbələr də daxil olmaqla təbii olaraq insan zamanında doldurulan bərpa olunan mənbələrdən toplanan faydalı enerjidir.

Bərpa olunan enerji dörd vacib sahədə enerji təmin edir: elektrik istehsalı, hava və suyun istiləşməsi/soyudulması, nəqliyyatı və kənd (şəbəkədən kənar) enerji xidmətləri.

REN21-in 2020-ci il hesabatına əsasən, bərpa olunan enerji mənbələri insanların global enerji istehlakına 20,3 %, 2015-ci və 2016-cı illərdə isə 24,5 % elektrik istehsalına kömək etdi. Bu enerji istehlakı 8,9 %-i ənənəvi biokütlədən, 4,2 %-i istilik enerjisindən (müasir biokütlə, geotermal və günəş istiliyi), 3,9 %-i hidroelektrikdən, qalan 2,2 %-i küləkdən, günəşdən, geotermalədən və digər formalarda elektrik enerjisindən ibarətdir.

2020-ci ildə dünyada bərpa olunan enerjiyə qoyulan investisiyalar 318,9 milyard ABŞ dolları təşkil etdi və Çin

qlobal investisiyaların 45 %-ni, ABŞ və Avropa isə hər ikisi 15 %-ni tutdu. Qlobal olaraq bərpa olunan enerji sənayesi ilə əlaqəli təxminən 10.5 milyon iş yeri var idi...

Ədəbiyyat

1. [kaspi.az>az/yasil-enerjinin-gucu](https://kaspi.az/az/yasil-enerjinin-gucu)
2. [baki-xeber.com>4665-yasil-enerji-siyasetinin-...](https://baki-xeber.com/4665-yasil-enerji-siyasetinin-...)
3. [az.wikipedia.org>külək enerjisi](https://az.wikipedia.org/kulak-enerjisi)
4. [sia.az>az/news/economy/992278.html](https://sia.az/az/news/economy/992278.html)

Leyla Hajiyeva
Azerbaijan University of Languages
PhD in Philology
leyla.suleymanova.78@bk.ru

**ANALYSING OF THE COMMONLY USED
ENGLISH IDIOMS AND THEIR ROLE
IN LEARNING ENGLISH**

Keywords: *idiom, English language, phraseology, meaning, kinds*

Açar sözlər: *idiom, ingilis dili, frazeologiya, məna, novlər*

The English language has a thousand-year history. During this time, it accumulated a large number of expressions that people found successful, apt and beautiful. This is how a special layer of language arose - phraseology, a set of stable expressions that have independent meaning. By means of the help of phraseological expressions that are not translated literally, but are perceived re-interpreted, the aesthetic aspect of the language is enhanced. Using the assist of idioms, as with the succor of different shades of colors, the informational aspect of language is complemented by a sensory-intuitive description of our world, our life (Kovecses, Szabco, 1996: 326-327). The world of phraseology of modern English is large and diverse, and every aspect of its study certainly deserves due attention. Idiom - (from the Greek *idioma* - feature, originality) is a combination of linguistic units, the meaning of which does not coincide with the meaning of its constituent elements. This discrepancy may be a consequence of a change in the meaning of elements within the whole.

[<https://en.wikipedia.org/wiki/Idiom>]. There are intralingual and interlingual idioms. The latter are characterized by the impossibility of “literal” translation. Lexical idiom is a non-free combination of words (a type of phraseological units), characterized by a unity of meaning that cannot be derived from lexical components; it has the functional characteristics of a word as a nominative unit of language and is reproduced as a “ready-made” unit of language. Idioms have a wide variety of structures and combinations, mostly uninflected and often illogical, and may not follow the basic rules of grammar. Idioms can be quite clear (in general; come out; at first; the root of all evil) or pretty unclear (on end; pack it in; high and low; hard cash). Some idioms have proper names in them (a Jack of all trades; Uncle Sam); some other idioms are comparisons (as clear as a bell; as the crow flies). Proverbs and sayings may also have idiomatic character (every cloud has a silver lining; still waters run deep) (Dixon, 1994: 23-25).

In conclusion, idioms are the structural pieces of a language and human development that supply fascinating perceptions into the use of words, languages, and their announcers’ concept procedures. Idioms have an authentic and symbolic meaning (3).

References

1. Kovecses, Z., Szabco, P. (1996). Idioms: A view from cognitive semantics. *Applied Linguistics*, pp.326-327
2. Dixon, R.J. (1994). *Essential Idioms in English*. New Jersey: Prentice Hall Regents.
3. <https://en.wikipedia.org/wiki/Idiom>

İlham Əlizadə
Azərbaycan Texnologiya Universiteti
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
aliyegence@mail.ru

20 YANVAR HADİSƏSİNİN İBRƏT DƏRSLƏRİNDƏN ƏRAZİ BÜTÖVLÜYÜMÜZƏ VƏ “ZƏFƏR GÜNÜ”NƏ DOĞRU

***Açar sözlər:** 20 Yanvar faciəsi, hüquqi-siyasi qiymət, Heydər Əliyev, tarixdə şəxsiyyətin rolu, İlham Əliyev, “Zəfər günü”*

***Keywords:** The tragedy of 20 January, legal-political price, Heydar Aliyev, the role of personality in history, Ilham Aliyev, “Victory Day”*

Tarix boyu məruz qaldığımız istilalara, qarşılaşdığımız tarixi ədalətsizliklərə baxmayaraq bu gün Azərbaycan xalqı özünün müstəqilliyini bərpa etmiş, suveren dövlətini qurub inkişaf etdirə bilmişdir.

Xalqımızın və dövlətimizin minilliklər boyu formalaşmasında bir neçə tale yüklü tarixi hadisələrlə yanaşı 1990-ci ilin 20 yanvar hadisəsinin də xüsusi yeri vardır. Bu hadisəyə müstəqil Azərbaycan dövləti səviyyəsində hüquqi-siyasi qiymət verilməsi üçün çalışmış Heydər Əliyevin 1998-ci ilin 9 oktyabrında Bakıdakı Dağüstü parkda, “Əbədi məşəl” abidəsinin açılışında dediyi kimi “20 Yanvar şəhidlərinin tökülən qanı bütün xalqımızın qanıdır. O qanın hər damlasında xalqımızın milli azadlıq və müstəqillik arzuları vardır. Bu qan xalqımızın əsrlər boyu milli azadlıq, müstəqillik uğrunda tökülmüş qanlara qovuşmuş qandır”.

20 Yanvar elə hadisələrdəndir ki, yalnız bu xarakterli hadisələr tarix elminin tədqiqat obyektinə çevrilir, hadisənin səbəb və nəticələrinin araşdırılması, ibrət dərslərinin öyrənilməsi zərurəti yaranır. Bu ehtiyacı hamıdan əvvəl böyük dövlət xadimi Heydər Əliyev görmüş, 20 Yanvar qətləminə Azərbaycan xalqının mənafeyi baxımından hüquqi-siyasi qiymət verilməsinə çalışmışdır (1).

Vətəndaşlarımızın böyük bir hissəsinin 20 Yanvarın törədildiyi zamanın canlı şahidi olması faktı Azərbaycanın indiki “Zəfər gününə” bu hadisənin verdiyi ibrət dərslərinin əhəmiyyətini daha da artırır. 70 ilə yaxın bir dövrdə özünün təbii və intellektual ehtiyatlarının bəhrəsini Sovet imperiyasına qurban vermiş milli respublikanın təcavüzə və qırğınlara məruz qalmasının bir səbəbi ermənipərəst SSRİ hakimiyyəti idisə, artıq bu gün bir xalq kimi anladığımız digər daha vacib bir səbəb Azərbaycanda o dövrdə baş alıb gedən xaos, ictimai-siyasi böhran, nəticədə xalqla hakimiyyət arasında yaranmış dərin uçurum idi.

Təsədüfi deyildir ki, 20 Yanvar hadisəsinin sabahki günü təqaüddə olan Heydər Əliyev Moskvadakı Azərbaycan nümayəndəliyində verdiyi bəyanatda bildirmişdir: “Hesab edirəm ki, vəziyyəti öz axarına salmaq, siyasi həyatdakı qeyri-sabitliyi nizamlamaq üçün kifayət qədər imkan olmuşdur. Təəssüf ki, Azərbaycan rəhbərliyi, həmçinin ölkənin ali-siyasi rəhbərliyi bu imkanlardan istifadə edə bilməmişdir”. Məlumdur ki, Bakıya qoşun yeridilməsi azadlıq hərəkatını boğmaq, kommunist rejimini saxlamaq məqsədi güdmüşdür. Hakimiyyəti itirmək qorxusu xalq və hakimiyyət arasında yaranmış uçurumun nə qədər dərin olduğunu bir daha göstərdi. Azərbaycanın kommunist rəhbərliyinin hadisəyə siyasi-hüquqi

qiymət verilməkdən yayınması öz xalqına qarşı yönəldilmiş cinayət əməlidir (2).

20 Yanvar hadisəsinə siyasi-hüquqi qiymət verilməsi yalnız Heydər Əliyevin ardıcıl söyləri sayəsində mümkün oldu. Əvvəlcə Naxçıvan Ali Məclisinin 21 noyabr 1990-cı il tarixli qərarı ilə bu faciənin ilk siyasi qiyməti verildi. Daha sonra Heydər Əliyevin 5 yanvar 1994-cü il tarixli Fərmanı ilə faciəyə tam siyasi-hüquqi qiymət verilməsi tövsiyyə edildi və nəhayət 1994-cü il mart ayının 29-da Milli Məclisin “1990-cı ilin 20 yanvarında Bakıda törədilmiş faciəli hadisələr haqqında” xüsusi qərarı qəbul edildi və hadisənin səbəbkarları dünya ictimaiyyətinə çatdırıldı, hadisə Azərbaycan tarixi və gələcək nəsillər üçün ibrət dərsi götürmək üçün siyasi-hüquqi qiymətini aldı. 20 Yanvar faciəsinə siyasi-hüquqi qiymət verilməsi bu hadisədən ibrət dərslərinin çıxarılmasına kömək oldu və bir daha göstərdi ki, 1. Xalqla hakimiyyətin birliyi hər cür faciənin qarşısının alınması və böyük məqsədlərə çatmağın yeganə yoludur. Heç bir kənar xarici qüvvə bu xoşbəxtliyi xalqa bəxş edə bilməz. 2. Xalq özünün milli hökumətinin yaradılmasına nail olmalıdır. Onun yeganə yolu isə seçkilərdə fəal olmaqla demokratik seçki yolu ilə milli hakimiyyətin qurulmasından keçir. 3. 20 Yanvar faciəsinin səbəblərinin araşdırılması bir daha şəxsiyyətin tarixdə əvəzolunmaz rolunun olduğunu göstərdi və xalq əmin oldu ki, bu hadisələr zamanı tarixin sınağından keçmiş dövlət və ya hökumət başçısı ölkəyə rəhbərlik etsə idi Bakı qan gölündə boğulmazdı (3).

İnamla demək olar ki, 20 Yanvar hadisəsinə siyasi-hüquqi qiymət verilməsi hər bir Azərbaycan vətəndaşına hadisədən çıxan ibrət dərsləri verdi.

Məhz bu ibrət dərslərinin nəticəsi idi ki, 1993-cü ilin 15 iyununda xalqın tələbi ilə Azərbaycanda siyasi hakimiyyətə qayıdan Heydər Əliyev yenidən ölkədə baş alıb gedən ictimai-siyasi böhranı, vətəndaş müharibəsi və ölkənin parçalanması təhlükəsini məhz özünün dövlət idarəedilməsi təcrübəsindən irəli gələn ciddi tədbirləri və xalqla hakimiyyətin birliyindən aldığı qüvvə ilə aradan qaldıra bildi. Təsadüfi deyildir ki, 12 noyabr 1995-ci ildə qəbul edilmiş müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyasının 1-ci maddəsində də “Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyətin yeganə mənbəyi Azərbaycan xalqıdır” kimi təsbit edildi (4).

1988-ci ildən başlayaraq 44 günlük Vətən müharibəsinin “Zəfər günü”nədək Azərbaycan xalqının üzləşdiyi bütün bəlalарın əsas səbəbi olan Qarabağ probleminin ədalətli həllində əldə olunan nailiyyətlərimizin əsasında da məhz

20 Yanvar hadisəsinin ibrət dərslərindən bir xalq və müstəqil dövlət kimi nəticə çıxarmağımız durur. Prezident İlham Əliyevin dövlət və ordu quruculuğu sahəsində apardığı uğurlu siyasət, beynəlxalq hüquqa əsaslanan xarici siyasət kursu, hakimiyyətlə xalq və ordu arasında yaratdığı yenilməz birlik, 20 Yanvar hadisəsinin ibrət dərslərindən bəhrələnən xalqımızın öz lideri ətrafında sıx birləşməsi Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün və suverenliyinin bərpasını təmin etdi (5).

Ədəbiyyat

1. Heydər Əliyevin “Əbədi məşəl” abidəsinin açılışındakı nitqi. Bakı. 9 oktyabr 1998-ci il.
<http://www.anl.az/down/meqale/iqtisadiyyat/2010/aprel/116019.htm>

2. Heydər Əliyevin 21 yanvar 1990-cı il tarixli bəyanatı, Moskva. Azərbaycanın Daimi Nümayəndəliyi. Qırğın törədənlərin hamısı layiqincə cəzalandırılmalıdır.
<http://anl.az/down/meqale/azerbaycan/2010/yanvar/104406.htm>
3. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Qərarı. 1990-cı il yanvarın 20-də Bakıda törədilmiş faciəli hadisələr haqqında. <https://e-qanun.az/framework/8820>
4. 1990-cı ilin yanvar ayında Bakı hadisələrinə siyasi qiymət verilməsi haqqında Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin qərarı (21 noyabr 1990-cı il)
5. <https://files.preslib.az/projects/aggression/az/c4.pdf>

Aida Mirzayeva

Baku Higher Oil School

PhD in Philology

aida.mirzayeva@bhos.edu.az

Leyla Gurbanova

Baku Higher Oil School

leyla.gurbanova@bhos.edu.az

Gulsuma Alakbarova

Baku Higher Oil School

gulsuma.alakbarova@bhos.edu.az

COMPARATIVE ANALYSIS OF BRITISH AND AZERBAIJANI TOPONYMS

Keywords: *toponym, culture, history, place names, meaning*

Açar sözlər: *toponim, mədəniyyət, tarix, yer adları, mənə*

This research aims to determine similarities and differences of onomastic units in English and Azerbaijani languages. Toponyms, incorporating history, geography, and culture of nations, encompass a wide material which may reveal important facts about both the place and its nation. Involving scientific research, it is possible to trace back historical and linguistic development of these onomastic units. Toponyms, or place names, offer a fascinating glimpse into the history, culture, and linguistic heritage of a region. By studying toponyms, we can uncover stories of ancient settlements, migrations, conquests, and natural features that have shaped a region's identity. This article provides a comparative analysis of British and Azerbaijani toponyms, exploring their origins,

meanings, and the cultural narratives they reveal (Gelling, 1988).

Historical Context.

British toponyms have a rich and diverse heritage, reflecting the various peoples who have inhabited the British Isles over millennia. The layers of history are embedded in place names, revealing influences from Celtic, Roman, Anglo-Saxon, Viking, and Norman cultures, which will be analyzed below (Ekwall, 1960).

Celtic Influence: Some of the oldest British toponyms have Celtic origins. Names like "Avon" (from the Celtic word "abona," meaning "river") and "Thames" (possibly from the Celtic "Tamesas," meaning "dark") reflect the pre-Roman landscape (Nicolaisen, 1976).

Roman Influence: The Roman conquest left a lasting impact on British place names. "Chester," "caster," and "cester" (as in Manchester, Lancaster, and Leicester) derive from the Latin "castrum," meaning "fort".

Anglo-Saxon Influence: The Anglo-Saxons introduced a plethora of place names based on natural features and settlements. Examples include "Oxford" (from "Oxenaforda," meaning "ford of the oxen") and "Suffolk" (from "Suthfolc," meaning "southern people").

Viking Influence: Norse settlers in the 9th and 10th centuries contributed names like "York" (from the Viking "Jorvik") and "Grimsby" (from the Old Norse "Grimr's farmstead") (Room, 1993).

Norman Influence: The Norman Conquest of 1066 added French elements to English place names. Names like "Richmond" (from the Old French "riche monte," meaning "strong hill") reflect this period.

As for Azerbaijani toponyms, they are equally diverse, influenced by the region's strategic location at the crossroads of Europe and Asia and its complex history of empires and migrations. Prominent Azerbaijani scientists A.Gurbanov, G.Mashadiyev, G.Geybullayev, J.Mollazade, A.Akhundov, and other researchers have investigated toponyms and revealed original meanings of many place names as well as shed light on linguistic map of Azerbaijani place names. The following investigation gives information about the influences which had an impact on Azerbaijani toponyms (Bosworth, 2010):

Persian Influence: Many Azerbaijani place names have Persian roots, reflecting centuries of Persian cultural and political influence. For instance, "Baku" is thought to derive from "Badkube," meaning "city of winds," and "Shirvan" (a historical region) comes from the Persian word "shir" (lion).

Turkic Influence: The arrival of Turkic tribes in the medieval period introduced Turkic elements to Azerbaijani toponyms. "Ganja," one of Azerbaijan's oldest cities, is believed to derive from the Persian "ganj," meaning "treasure," but the city's prominence in Turkic culture has also influenced its name (Vaux, 2002).

Arabic Influence: The spread of Islam brought Arabic linguistic elements into Azerbaijani place names. For example, "Quba" may have connections to the Arabic "Qubba," meaning "dome" or "sanctuary".

Russian Influence: The Russian Empire and Soviet Union periods introduced Slavic elements and the Russification of some place names. "Lenkoran" combines the native name with the Russian suffix "-an" (Barthold, 1963).

Linguistic Features.

Morphology and Syntax in British Toponyms

British toponyms often reveal their meanings through common prefixes and suffixes that describe the landscape, settlements, and human activities.

Prefixes:

"Aber-" (Celtic for "confluence" or "mouth of a river"): Aberdeen

"Pen-" (Celtic for "hill" or "head"): Penrith, Penzance

"Win-" (Anglo-Saxon for "friend" or "pleasant"): Winchester

"Thorpe" (Norse for "village"): Scunthorpe, Grimthorpe

Suffixes:

"-ham" (Anglo-Saxon for "village" or "homestead"): Birmingham, Nottingham

"-ton" (Anglo-Saxon for "town" or "enclosure"): Brighton, Southampton

"-ford" (Anglo-Saxon for "river crossing"): Oxford, Hereford

"-bury" (Anglo-Saxon for "fortified place"): Canterbury, Salisbury

These linguistic elements provide insights into the natural features, historical settlements, and socio-economic activities in different regions of Britain.

Morphology and Syntax in Azerbaijani Toponyms

Azerbaijani toponyms also use common prefixes and suffixes that reflect geographical features, historical landmarks, and cultural heritage (Minorsky, 1953).

Suffixes:

"-bad/-abad" (Persian for "city" or "settlement"): Fuzuliabad, Zangabad, Abbasabad, Abishabad

"-dara" (Azerbaijani for "valley"): Aghdara, Baghirsagdara

"-kand" (Azerbaijani for "village"): Abatkand, Balakand

"-li/ -ly" (Turkic for "with" or "place of"): Abdinli, Agajanly, Agaly, Astanly

"-van" (Persian for "place"): Nakhchivan

These morphological components emphasize the interplay between natural landscapes, human settlements, and cultural identity in Azerbaijan.

Cultural Significance.

British Toponyms

British place names are often imbued with historical and cultural significance, serving as markers of important events, figures, and periods in the country's history.

Historical Events: Names like "Hastings" and "Battle" commemorate the Battle of Hastings in 1066, a pivotal event in English history. Similarly, "Bosworth" recalls the Battle of Bosworth Field, which ended the Wars of the Roses in 1485.

Cultural Heritage: "Stratford-upon-Avon" is synonymous with William Shakespeare, attracting millions of visitors to the playwright's birthplace. "Canterbury" is famous for its cathedral and its association with Geoffrey Chaucer's "The Canterbury Tales" (Tapper, 1997).

Natural Landmarks: Many British toponyms reflect the natural environment, such as "Lake District," "Peak District," and "New Forest," highlighting the significance of natural landscapes in British culture .

Azerbaijani Toponyms

Azerbaijani place names often reflect the region's rich cultural heritage, historical events, and natural features.

Historical Events: "Shusha" a city in Azerbaijan, holds significant historical and cultural importance for Azerbaijanis. Its name evokes memories of its role in the region's historical

conflicts and its cultural renaissance in the 18th and 19th centuries (UNESCO, 2007).

Cultural Heritage: "Gobustan," known for its ancient rock carvings and mud volcanoes, is a UNESCO World Heritage Site. The name "Gobustan" reflects the region's archaeological and geological significance .

Natural Features: Names like "Goygol" (Blue Lake) and "Shahdag" (King Mountain) highlight Azerbaijan's diverse natural landscapes, from its lush forests and mountain ranges to its arid plains and coastal areas.

The comparative study of British and Azerbaijani toponyms reveals a rich tapestry of linguistic, historical, and cultural influences. British toponyms reflect the region's varied linguistic history and natural landscape, with roots in Celtic, Roman, Anglo-Saxon, Norse, and Norman languages. Azerbaijani toponyms encapsulate the region's diverse cultural and linguistic heritage, influenced by Persian, Turkic, Arabic, and Russian elements.

Through the analysis of these place names, we gain deeper insights into the histories and identities of these regions. Toponyms serve not just as geographical markers but as cultural signifiers, encapsulating the stories, heritage, and identity of the people who inhabit these lands. They are a testament to the enduring legacy of human civilization and its relationship with the natural world (Azərbaycan Toponimlərinin Ensiklopedik Lüğəti, 2007).

In conclusion, the study of toponyms in Britain and Azerbaijan underscores the value of place names in understanding human history and cultural identity. By examining the origins and meanings of these names, we uncover the rich narratives that have shaped these regions over

centuries, highlighting the profound connection between language, history, and geography.

References

1. Gelling, M. (1988). Signposts to the Past: Place-Names and the History of England. Phillimore, Phillimore & Company; 3rd UK ed. edition.
2. Ekwall, E. (1960). The Concise Oxford Dictionary of English Place-Names. Oxford University Press.
3. Nicolaisen, W.F.H. (1976). Scottish Place-Names. Batsford.
4. Room, A. (1993). Dictionary of Place-Names in the British Isles. Bloomsbury.
5. Bosworth, J. (2010). An Anglo-Saxon Dictionary Online. Charles University.
6. Vaux, B. (2002). Persian Place Names in the Caucasus. Encyclopaedia Iranica.
7. Barthold, V. (1963). An Historical Geography of Azerbaijan. Cambridge University Press.
8. Minorsky, V. (1953). A History of Sharvān and Darband. Cambridge University Press.
9. Tapper, R. (1997). Frontier Nomads of Iran: A Political and Social History of the Shahsevan. Cambridge University Press.
10. UNESCO. (2007). Gobustan Rock Art Cultural Landscape. UNESCO World Heritage Centre.
11. Azərbaycan Toponimlərinin Ensiklopedik Lüğəti. (2007). I cild. Bakı: Şərq-Qərb, 104 s.

Fidan Abdullayeva
Bakı Dövlət Universiteti
doktorant
fidanazmammadova@gmail.com

BEYNƏLXALQ HÜQUQDA TƏHSİL HÜQUQUNUN İNKİŞAFI

Açar sözlər: *təhsil hüququ, Ümumdünya insan hüquqları Bəyannaməsi, iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt, BMT, İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyası*

Keywords: *education law; Universal declaration of human rights, international covenant on economic, social and cultural rights, UN, Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms*

Təhsil istər milli, istərsə də beynəlxalq sferada sosial, iqtisadi və mədəni münasibətlərin formalaşdırılmasında əsaslı rol oynayır. Müasir tələblərə cavab verən və insan kapitalının inkişafını hədəfləyən təhsil normalarının tətbiqinə hər zaman böyük ehtiyac vardır. Təhsil hüququ haqqında normalar yerli qanunlarla yanaşı beynəlxalq konvensiyalarda, paktlarda və digər regional sənədlərdə öz əksini tapmışdır.

10 dekabr 1948-ci il tarixli BMT-nin Baş Məclisi tərəfindən qəbul edilən “Ümumdünya insan hüquqları Bəyannaməsi” insan hüquqları sahəsində ilk rəsmi sənəd olmasa da, miqyasına və əhəmiyyətinə görə şübhəsiz ki, birincidir. Məhz 1948-ci il Bəyannaməsi insanın beynəlxalq hüququn obyektindən subyektinə çevrilməsinə ilk işarə idi, onun əsasında sonradan yüzlərlə beynəlxalq konvensiyalar qəbul edilmiş,

əksər dövlətlər onun müddəalarını konstitusiyalarında təsbit etmişlər (1).

Həmin Bəyannamənin 26-cı maddəsində qeyd edilir ki, təhsil şəxsiyyətin tam inkişafı və insan hüquqları və azadlıqlarına hörmətin gücləndirilməsinə və artırılmasına yönəldilməlidir. Dünya səviyyəsində birgə yaşamın keyfiyyətinin yüksəldilməsi, qlobal səviyyədə ədalətsizliklərin aradan qaldırılması üçün insan hüquqları üzrə təhsil hüququ təmin edilməlidir. Yalnız insan hüquqları haqqında tam məlumatlı olduqda, bu hüquqların mahiyyətini dərk etdikdə insan hüquqlarının pozulmasından daha çox onlara hörmət edildiyi mədəniyyəti yaratmağa nail olmaq olar.

Hər bir insanın təhsil almaq hüququ beynəlxalq hüquq normalarında xüsusi olaraq vurğulanır. Dövlətlər tərəfindən təhsilin ən azı ibtidai və ümumi səviyyələrdə pulsuz olması öhdəlik olaraq qoyulur. Ümumdünya insan hüquqları Bəyannaməsi özlüyündə digər konvensiyaların əsasını təşkil edir və onların normalarının formalaşmasına xüsusi yer tutur. Konvensiyada həmçinin valideynlərin uşaqların inkişaf istiqamətinin seçilməsində prioritet hüquqa malik olduğu qeyd edilir (2).

“İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Pakt” (1966) , “Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi” (1948) və “Mülki və Siyasi Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Pakt”la (1966) birlikdə “İnsan Hüquqları üzrə Beynəlxalq Billi” təşkil edir. Pakt Ümumdünya Bəyannaməsinə əsasən, “... qorxu və ehtiyacdən azad insan şəxsiyyəti idealının yalnız hər kəsin öz iqtisadi, sosial və mədəni, həmçinin, mülki və siyasi hüquqlarından istifadə edə bilməsi üçün şərait yaradıldığı təqdirdə həyata keçirilə biləcəyini” etiraf edir. Pakt 1976-cı ildə qüvvəyə minmiş və 2012-ci ilin may ayına qədər 160 dövlət tərəfindən təsdiqlənmişdir (3).

“İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Pakt”ın 13-cü maddəsində də təhsil hüququnun realizə olunması məsələsinə toxunulmuşdur. Həmin maddəyə əsasən hər bir şəxs təhsil hüququna malikdir. İbtidai təhsil hamı üçün icbari və pulsuz olmalıdır. Müvafiq olaraq sonrakı maddədə isə hər kəs üçün ibtidai təhsilin icbar və pulsuz olmadığı dövlətlər belə təhsili təmin etmək məqsədi ilə fəaliyyət planı hazırlamağı öhdəsinə götürməsi məsələsi hamı üçün bərabər, əlçatan təhsil mühitinin yaradılması üçün imperativ şərt olaraq qoyulmuşdur.

İnsan cəmiyyətin bir üzvü olduğu üçün onun tərəqqisində birbaşa iştirak edir və mədəni həyatın inkişafına nail olmağa çalışır. İstinad olunan Beynəlxalq Paktda bu kimi hüquqların həyata keçirilməsinə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar Komitəsi nəzarət edir.

Mülki və siyasi hüquqlar haqqında beynəlxalq paktda diskriminasiyanın qadağan olunması və qanun qarşısında bərabərlik və qanunla bərabər müdafiə olunmaq 26-cı maddədə əks edilmişdir. Beynəlxalq hüquq normalarının hüquqi cəhətdən məcburiliyi məsələsi müzakirəyə açıq olan məsələlərdəndir. Lakin bəzi beynəlxalq hüquqi paktlar və ya konvensiyalar mövcuddur ki, onun icrasının konvensiyanı ratifikasiya edən dövlətlər üçün məcburi olması xüsusi olaraq vurğulanır. Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Pakt hüquqi cəhətdən məcburidir. Sənəddə qeyd olunan müddələrin icrasına birbaşa olaraq İnsan Hüquqları Komitəsi nəzarət edir (4).

Dünya dövlətləri tərəfindən əsrlər boyu qadın və kişilər arasında ayrı-seçkiliyə yol verilməsi faktı öz mövcudluğunu qoruyub saxlamışdır. Ayrı-seçkilik halları müxtəlif dövrlərdə və formalarda özünü təzahür etdirmişdir. Şəxslərin müxtəlif miqdarda əmək haqqı almaları, təhsil müəssisələrində təhsil hüququnun həyata keçirilməsində məhdudiyyətlərlə üzləşmə-

ləri, rəhbər vəzifələrin tutulmasında müxtəlif maneələrlə qarşılaşmaları, miras əmlakından bərabər hissədə pay almalarındakı çətinlikləri və s. kimi halları göstərmək olar.

Qadınların hüquq və azadlıqlarının müafiəsinə həsr edilmiş BMT Baş Assambleyası tərəfindən 1979-cu ildə qəbul olunmuş və 1981-ci ildə qüvvəyə minmiş hüquqi sənəd “Qadınlara qarşı ayrıseçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Konvensiya”sıdır (CEDAW). Bu konvensiya preambula və 30 maddədən ibarətdir. Özlüyündə qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin formalarını və səbəblərini müəyyənləşdirir və bu cür diskriminasiyalara son qoymaq üçün milli fəaliyyətin gündəliyini müəyyən edir. Konvensiya qadınların siyasi və ictimai həyatda bərabər çıxışını və bərabər imkanlarını, o cümlədən seçmək və seçilmək hüququnu, təhsil, sağlamlıq və məşğulluq imkanlarını təmin etməklə qadınlar və kişilər arasında bərabərliyin həyata keçirilməsi üçün əsas yaradır.

CEDOW konvensiyasının 10- cu maddəsinə əsasən iştirakçı-dövlətlər təhsil sahəsində, ali texniki təhsildə, eləcə də bütün peşə hazırlığı formalarında ayrı-seçkiliyi ləğv etmək, kişi və qadınların rolu barədə hər cür stereotip konsepsiyaları bütün səviyyələrdə aradan qaldırmağı öhdəliyinə götürür (5).

Konvensiyanı ratifikasiya etmiş və ya ona qoşulmuş ölkələr onun müddəalarını qanuni olaraq tətbiq etməyə borcludurlar. Ratifikasiya etmiş dövlətlər ən azı dörd ildən bir müqavilə öhdəliklərinə əməl etmək üçün gördükləri tədbirlərə dair milli hesabatlar təqdim etməyi öhdələrinə götürürlər.

Dünya səviyyəsində ən geniş qəbul olunmuş və bir neçə dövlət istisna olmaqla, bütün dövlətlər tərəfindən təsdiq olunmuş insan hüquqlarına həsr olunmuş hüquqi sənəd “Uşaq hüquqları Konvensiya”sıdır. Konvensiya uşaqların insan hüquqlarının bütün növlərini – mülki, siyasi, iqtisadi, sosial və

mədəni olmaqla bir sənəddə birləşdirir. Konvensiya BMT Baş Assambleyası tərəfindən 1989-cu ildə qəbul olunmuş və 1990-cı ildə qüvvəyə minmişdir. Konvensiyanın hər bir müddəasında 18 yaşından aşağı hər bir uşağın insan hüquqlarına hörmət olunması və müdafiə edilməsi təsvir edilir.

Konvensiyanın 1. maddəsində ilk öncə “uşaq” anlayışına toxunulmuşdur və onun izahı verilmişdir. 18 yaşına çatmamış olan şəxs uşaq sayılır. O hallar istisna təşkil edir ki, milli qanunlara uyğun olaraq yetkinlik yaşı daha erkən yaş çağında nəzərdə tutulur. Konvensiyanın müddəaları heç bir ayrı seçkiliyə yox verilmədən təmin edilir.

Konvensiyada təhsil sahəsində diskriminasiyaların qadağan olunması məsələsi də öz yerini tapmışdır. 28-ci maddədə hər bir uşağın təhsil hüququna malik olması qeyd olunmuşdur. Bu hüququn realizə olunması üçün üzv dövlətlərin pulsuz və icbari ibtidai təhsili təmin etməli, hər bir uşağın ala biləcəyi orta təhsil verilməsini həvəsləndirməkdən və bilik əsasında hamının alii təhsil almaq imkanını təmin etməkdən ibarətdir.

Uşaqların ləyaqətinə hörmət bəslənməsi və onun şəxsiyyətini, istedadını, əqli və fiziki bacarığının inkişaf etdirilməsi, insan hüquqlarına və əsas azadlıqlarına, azad cəmiyyətdə sülh, dostluq, anlaşma, tolerantlıq və bərabərlik içində həyata, ətraf mühitə hörmət tərbiyə edilməsinə yönəldilməlidir.

Avropa Şurası tərəfindən 1950-ci ildə qəbul olunmuş “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyası 1953-cü ildə qüvvəyə minmişdir. Avropa Konvensiyası regional sənədlər arasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə həsr olunmuş sənəd olması mühüm rol oynayır.

25 dekabr 2021-ci il tarixli "İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında" Konvensiyanın və onun 1, 4,

6 və 7 sayılı Protokollarının təsdiq edilməsi barədə H.Əliyev tərəfindən qanun təsdiq edilmişdir. Bu qanun dərc edildiyi gündən qüvvəyə minmişdir.

İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında" Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 2-ci maddəsinə əsasən, təhsil hüququna həsr edilmişdir. Həmin maddəyə əsasən heç bir şəxsin təhsil hüququndan imtina edilə bilməz. Dövlət təhsil və tədris sahəsində öz üzrəsinə götürdüyü funksiyaları yerinə yetirərkən, valideynlərin öz dini və fəlsəfi baxışlarına müvafiq olan təhsil və tədrisi təmin etmək hüququna hörmət edir (6).

Sadalanan hüquqi aktların hər birini birləşdirən ən mühüm məqam təhsil hüququnun zəruri insan hüquqlarından biri olmasındadır. İnsanın savadı, bilik və bacarıqları onu həyatının formalaşdırılmasında birbaşa iştirak edən və ayrılmaz keyfiyyətdir. İnsan kapitalının formalaşmasında və dövlətin bütün sahələrinin inkişafında başlıca rolu onun ziyalı əhalisi oynayır. Sağlam düşüncəli gənclər isə hər zaman sağlam vətəndaş cəmiyyətini formalaşdırmaq imkanına malikdirlər.

Ədəbiyyat

1. 781 - Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ümumdünya İnsan hüquqları Bəyannaməsinin 50 illiyinin keçirilməsi haqqında (e-qanun.az)
2. Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi - Manual for Human Rights Education with Young people (coe.int)
3. İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Pakt - Manual for Human Rights Education with Young people (coe.int)

4. Mülki və Siyasi Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Pakt - Manual for Human Rights Education with Young people (coe.int)
5. Qadınlara qarşı Ayrışdırılmanın Bütün Formalarının Ləğv Edilməsi Haqqında Konvensiya (CEDAW) - Manual for Human Rights Education with Young people (coe.int)
6. 236-IIQ - "İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında" Konvensiyanın və onun 1, 4, 6 və 7 sayılı Protokollarının təsdiq edilməsi barədə (e-qanun.az)

Ganira Mirzakhanli
Baku State University
PhD student
gannim3@mail.ru

**HEYDAR ALIYEV FOUNDATION: PROMOTING AND
PRESERVING CULTURAL HERITAGE THROUGH
INTERNATIONAL CONFERENCES AND
EXHIBITIONS**

***Açar sözlər:** Heydər Əliyev Fondu, Mehriban Əliyeva, mədəni irs, sərgilər*

***Keywords:** Heydar Aliyev Foundation, Mehriban Aliyeva, cultural heritage, exhibitions*

The Heydar Aliyev Foundation, established in 2004 and led by the First Lady of Azerbaijan Mehriban Aliyeva, plays a key role in promoting and preserving Azerbaijan's cultural heritage both within the country and abroad. By organizing international conferences, cultural events, and exhibitions, the foundation contributes to strengthening intercultural connections, raising awareness about Azerbaijan's rich historical and cultural heritage, and promoting the principles of tolerance and diversity.

Key points of the thesis:

1. Promotion of Cultural Heritage:

- The Heydar Aliyev Foundation actively organizes events dedicated to significant historical dates and cultural phenomena of Azerbaijan, including the 100th anniversary of the Azerbaijan Democratic Republic.

- The foundation supports research projects and publications aimed at studying and popularizing Azerbaijani culture.

- Publications and research sponsored by the foundation include works on the history of Azerbaijani music, literature, and visual arts.

2. International Cultural Conferences:

- The foundation organizes and supports international conferences such as the "Silk Road" and "Days of Azerbaijani Culture," held in various countries around the world.

- These conferences serve as platforms for exchanging knowledge and experience among scholars, cultural experts, and artists from different countries.

- Examples of conferences include events organized in Tbilisi, Warsaw, Paris, and London, which contribute to the development of cultural dialogue and mutual understanding.

3. Exhibitions and Cultural Events:

- The Heydar Aliyev Foundation holds exhibitions showcasing the art, traditions, and history of Azerbaijan. These events take place both in Azerbaijan and other countries, including France, Italy, the United Kingdom, Germany, and many others.

- Special exhibitions, such as "History and Culture of Azerbaijan" and "Azerbaijan: Cultural Diversity," attract international attention and promote intercultural dialogue.

- Examples of exhibitions include displays dedicated to folk crafts, carpet weaving, miniature painting, and contemporary art.

4. Development of Cultural Connections:

- Through its initiatives, the foundation facilitates the establishment and strengthening of cultural ties between

Azerbaijan and other countries by supporting cooperation in the fields of art, music, and literature.

- The foundation also engages in the restoration and preservation of cultural monuments, contributing to the preservation of historical heritage for future generations.

- Examples of such projects include the restoration of historical buildings and the maintenance of museum collections.

5. Social and Educational Activities:

- The foundation supports cultural education programs aimed at enhancing cultural awareness and knowledge among the youth.

- Scholarships and grants are sponsored for students and researchers studying Azerbaijani culture and history.

- The foundation organizes workshops, lectures, and cultural festivals that foster the development of creative abilities in young people.

6. Support for Cultural Initiatives Abroad:

- The Heydar Aliyev Foundation actively participates in establishing Azerbaijani cultural centers and representations abroad, contributing to the dissemination of Azerbaijani culture and art on the international stage.

- Such centers organize concerts, exhibitions, and film screenings, introducing Azerbaijani culture to a wider audience.

- Examples include cultural events in Paris, Rome, Berlin, and New York.

Through its numerous initiatives and cultural projects, the Heydar Aliyev Foundation contributes not only to the preservation and popularization of Azerbaijan's rich cultural

heritage but also to the strengthening of intercultural dialogue and mutual understanding on a global scale.

Fidan İsmayılova
Bakı Dövlət Universiteti
doktorant
ifidan830@list.ru

BAZAR İQTİSADİYYATI ŞƏRAİTİNDƏ MARKETİNG FƏALİYYƏTİ

***Açar sözlər:** marketing, bazar iqtisadiyyatı, istehsal, istehlak, müəssisə*

***Keywords:** marketing, market economy, production, consumption, enterprise*

Marketing, digər elmi sahələrlə sıx əməkdaşlıq edərək, bazar münasibətləri subyektlərinin ehtiyaclarını müəyyənləşdirir, bazardakı vəziyyəti qiymətləndirir və inkişaf tendensiyalarını təhlil edir, mal və xidmətlərin istehlakçıya çatdırılmasını təmin edir və malların satışını təşkil edir. Dövlət marketinginin xüsusiyyətləri onu siyasi və iqtisadi marketinglə müqayisə edərkən ən aydın görünür. Bazar rəqabət münasibətləri şəraitində dövlət, iqtisadi və siyasi marketingin əsas xüsusiyyətləri əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Bazar iqtisadiyyatı bazanın qanunları vasitəsilə fəaliyyət göstərir. Bazar qanunları bazar mexanizminin ünsürlərinə əsaslanır. Bazar mexanizminin elementləri dedikdə tələb, təklif, rəqabət və qiymət amilləri nəzərdə tutulur (Əliyev, Şəkəraliyev, 2002: 272).

Bazar iqtisadiyyatının mahiyyəti azad sahibkarlıq, bazar sistemlərinin, qiymətin əmələ gəlməsi sistemidir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində xüsusi rol oynayan azad qiymət vasitəsidir. Bunun sayəsində istehsalçılar və istehlakçılar öz

məqsəd və arzularını, imkanları daxilində iqtisadi fəaliyyəti həyata keçirmək üçün azad surətdə qərar qəbul edirlər. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində marketingin təşkilinin zəruriliyi ondan ibarətdir ki, istehsalçılar, müəssisələr marketing əsaslarını öyrənib tətbiq etməklə istehlakçıların tələbatını daha dolğun ödəyir, onları maraqlandıran və daha çox fayda əldə etdiklərinə ümidlənən məhsullar istehsal etməklə bazarda öz mövqelərini dayanıqlı şəkildə təmin edirlər. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində marketingin funksiyalarını, onların istehsal-maliyyə fəaliyyətində istifadə istiqamətlərini bilməklə istehlakçıların tələbatına uyğun məhsulların istehsalı və bazara çıxarılması önəmli rol oynayır. Marketingin bazar iqtisadiyyatı şəraitində tətbiqi ilə müəssisənin və ya istehsalçının istehsal güclərinin imkan verdiyi məhsulların istehsalı, gələcəkdə prosesin təşkilinin təkmilləşdirməklə məhsulun qiymətinin aşağı salınması və bunun sayəsində bazarda rəqabət üstünlüyünün əldə edilməsi və satışın həcmnin artırılması müəssisənin gəlirlər əldə edilməsini, dayanıqlığını təmin edir (Əliyev, Şəkəraliyev, 2002: 226).

Qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün marketing prosesində həyata keçirilən kompleks fəaliyyət növləri marketingin funksiyasını təşkil edir. Məhsul çeşidinin planlaşdırılması, məhsulların bölüşdürülməsi və satışı, reklamı, satışın həvəsləndirilməsi, qiyməti nizamlamaq və bu kimi tədbirlərin aparılması marketingin təşkilinə aid etmək olar. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində, marketingin təşkilində onun prinsiplərini qeyd etməmək olmaz. Marketingin ilk prinsipi müştəri ehtiyaclarına yönəlməkdir. Bunun üçün istehsalçı yaxud müəssisə müştərinin arzu və tələbatlarını diqqətlə öyrənir və sonra necə və nə cür ödənilə biləcəyini dəqiq təyin edir. Marketingin təşkilində digər prinsip rəqabət aparılmasıdır.

Üstünlük əldə edə biləcəyini düşünən müəssisə əsas vəzifə kimi qarşısına bazarın seçilməsini qoyur.

Marketingin funksiyalarından biri də istehlakçılara mənfi təsir göstərməmək, bazarda bərabər rəqabət üçün şərait yaratmaq üçün xarici ticarət, marketing (reklam) və digər fəaliyyətlərin qanunvericilik tənzimlənməsi ola bilər. Marketing vasitələri idarəetmə qərarlarının hazırlanması, qəbul edilməsi və həyata keçirilməsinin bütün mərhələlərində, o cümlədən effektiv qanunların qəbul edilməsində səmərəli istifadə olunmalıdır. Xüsusilə, dövlət idarəetmə sistemini daha açıq və demokratik hala gətirəcək marketing rabitə vasitələrindən istifadə ehtiyacına diqqət yetirilməlidir. Marketing tədqiqatları gələcək üçün dövlətin sosial və iqtisadi siyasətinin vəzifələrini formalaşdırmağa imkan verəcək gələcək üçün təlimatları müəyyənləşdirməlidir (Məmmədov, 2007: 170).

Marketing bazar iqtisadiyyatı şəraitində istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinin idarə edilməsində əhəmiyyətli rol oynayır. Ümumilikdə marketing məhsulların istehsalçıdan istehlakçıya çatdırılma prosesi kimi başa düşülür. Onu məhsulların və xidmətlərin son və ya aralıq istehsalçıdan istehlakçıya doğru hərəkət etdirilməsini həyata keçirən müxtəlif sahibkarlıq fəaliyyəti kimi də izah edənlər var (Məhərrəmov, Məmmədov, Əhmədova, 2011: 117).

Marketing fəaliyyətinin məqsədi onların həyata keçirilməsi və paylanmasıdır. Bazarın xüsusiyyətləri bütün proseslərin yüksək dərəcədə inhisarlanması, habelə bürokratiyanın və dövlətin özü tərəfindən müəyyən edilmiş hüquq normalarının qeyd-şərtsiz dominant təsiri ilə müəyyən edilir. Filip Kotler “Marketingin əsasları” kitabında göstərilmişdir ki, marketing istehlakçıların ehtiyac və tələbatlarının mübadilə vasitəsilə ödənilməsinə yönəldilmiş insan fəaliyyətidir. Bu cür

yanaşmanın təkmilləşmiş formasında İ.Akuliç və E.Demçen-konun fikirləri ilə“ marketing konkret ehtiyac və tələbatların ödənilməsi üçün daha effektiv mübadiləyə nail olmaq məqsədilə həyata keçirilən bazar fəaliyyətidir” (Kotler, 2007: 322).

Bazar iqtisadiyyatının inkişafı, gələcəyi, uğurları rəqiblərin həlledici dərəcədə rəqabət üstünlüyü əldə etməsindən asılıdır. Bunları nəzərə alaraq bazar iqtisadiyyatında marketingin təşkili zamanı rəqiblər istehlakçıların ehtiyac və tələbatlarını, alış motivlərini, davranışlarını, seqmentləri öyrənməklə yanaşı rəqiblərinin bazar iqtisadiyyatını, onların real imkanlarını, təhlükəli tərəflərini, zəif və güclü tərəflərini öyrənirlər. Bu araşdırmaların aparılması və bazar iqtisadiyyatı şəraitində tətbiq edilməsi insanlar və müəssisələrin uzunmüddətli bazar fəaliyyətinin edilməsinə və yüksək mənfəətlə işlənməsinə zəmin yaradır. Marketing insanların müəssisələri, təşkilatların uğurunda çalışdıqları istehlakçıların tələbatlarını daha dolğun ödəmək və ya problemlərini yüksək effektivlə həll etmək yolu ilə qarşısına qoyduğu məqsədlərə nail olmasına yönəlmiş bazar iqtisadiyyatının ayrılmaz fəaliyyətidir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində marketingin təşkili sayəsində istehlakçıların ehtiyac və tələbatlarının öyrənilməsi, rəqiblərə nisbətən daha effektiv məhsullar bazara çıxarılması və rəqabətə davam gətirməsi, insanların, müəssisə və təşkilatlar bazara artıq istehsal güclərinin imkan verdiyi və istehlakçının almağa məcbur edildiyi məhsulu deyil, istehlakçıların ehtiyac və tələbatlarına uyğun olan, istehlakçının almaq istədiyi məhsul istehsal edilir və marketingin xüsusiyyətlərinə uyğun qaydada bazara təklif edilir. Marketingin xüsusiyyətlərindən biri, müəssisə və təşkilatlar yalnız mövcud bazarların imkanlarından istifadə etmir, araşdırmalar aparılır, müəssisə və təşkilatın profillərinə

uyğun yeni-yeni bazarlara məhsulların çıxarılmasına çalışır. Marketingin digər xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onun ilkin, istinad nöqtəsi istehlakçıların ehtiyacları və tələbatlarının öyrənilməsi və müvafiq hərəkət etməkdir (Məmmədov, 2007: 176).

Satış bazarının marketing tədqiqatları, xidmət mallarının satışının istifadə olunan metod və formalarının, güclü və zəif tərəflərinin, bazar segmentinə və ya satış bölgəsinə aid olanların ən təsirli birləşməsini axtarmağı əhatə edir. Burada malların bazarda olması üçün lazım olan vasitələr araşdırılır. Marketing tədqiqatları gələcək üçün dövlətin sosial və iqtisadi siyasətinin vəzifələrini formalaşdırmağa imkan verəcək gələcək üçün təlimatları müəyyənləşdirməlidir. Bazar şəraitində inzibati idarəetmə metodlarının imkanları azalır, buna görə nailiyyətlərinin reklamı, təqdimatların təşkili, fəaliyyət planları və proqramlarının geniş və açıq müzakirəsi yolu ilə hakimiyyətin nüfuzunun artması aktuallaşır (Safrin, 2013: 47).

Sonda bir daha qənaətə gəlirik ki, marketing mübadilə, alqı-satqı, dəyişkənliyi həyata keçirmək üçün bazar iqtisadiyyatı şəraitində bazarda aparılan məqsədyönlü fəaliyyətin təşkili çox zəruridir. Çünki bazar iqtisadiyyatı şəraitində gəlir əldə etmək üçün, səmərəli fəaliyyət həyata keçirmək üçün dəyişiklik, mübadilə, alış-satış prosesini effektiv həyata keçirmək məqsədilə istehlakçıların tələbatlarının müəyyən edilməsi bu tələbatlara uyğun məhsulların və ya xidmətlərin təşkili, məhsulların bazara çıxarılması, qablaşdırılması, daşınması, qiymətləndirilməsi, satışdan əvvəl və satışdan sonrakı xidmətin təşkili reklam və fəaliyyəti və bütün bunlar marketing tərəfindən həyata keçirilir. Əgər buraxılan məhsulun satışı üçün əlverişli şərait yaradılmasa, onun keyfiyyətini, çeşidini və istehsal həcmi istehlakçıların tələbatına uyğun aparılmazsa,

bazar şəraitinin təhlili və proqnozlaşdırılması tədbirləri görülməzsə, təbii ki, bazar iqtisadiyyatı şəraitində istehsalçılar, müəssisə və təşkilatlar hər hansı uğur qazana bilməzlər. Beləliklə, bazar iqtisadiyyatı şəraitində marketingin tətbiqi tələbatın və qiymətin araşdırılması, reklamdan geniş istifadə edilməsi, istehsal olunan malların saxlanılması və daşınması, satışın təşkili proseslərində müasir və mütərəqqi üsulların tətbiqi, istehlakçılara texniki və digər xidmət növlərinin göstərilməsi bugünkü dövrümüzdə istehsalçıların, müəssisələrin qarşısına qoyduqları əsas meyardır.

Ədəbiyyat

1. Əliyev, A., Şəkəreliyev, A. (2002). Bazar iqtisadiyyatına keçid. Dövlətin iqtisadi siyasəti. Bakı, 340 s.
2. Məmmədov, A.T. (2007). Marketingin əsasları. “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı. Dərs vəsaiti. Bakı, 306 s.
3. Məhərrəmov, A., Məmmədov, N.M., Əhmədova, S. (2011) Azərbaycanın iqtisadiyyatı. Dərs vəsaiti. Bakı: Azərnəşr, 522 s.
4. Kotler, F. (2007). “Osnovi marketinga”. 656 s.
5. Safrin, A.A. (2013). Marketing v organakh gosudarstvennoy vlasti: analiz. Moskva, 179 s.

İlahə Ashrafova

Nakhchivan State University

ilahaashrafova@ndu.edu.az

<https://orcid.org/0009-0000-2127-3487>

MÜASİR FRANSIZ DİLİNDƏ İNGİLİS ALINMALARIN ÜSLUBİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ (KÜTLƏVİ İNFÖRMASİYA VASİTƏLƏRİ MATERİALLARI ƏSASINDA)

Açar sözlər: *texnoloji inkişaf, qloballaşma, ingilis alınmaları, kütləvi informasiya vasitələri (KİV), fransız dili, dilin dinamikliyi*

Keywords: *technological development, globalization, English loanwords, mass media (MM), french language, language dynamism*

Müasir dövrdə qloballaşma və texnoloji inkişaf nəticəsində dillər arasında qarşılıqlı təsir artmışdır. Bu təsirin ən bariz nümunələrindən biri fransız dilində ingilis alınmalarının artmasıdır. Xüsusilə, kütləvi informasiya vasitələrində (KİV) ingilis dilindən alınma sözlərə tez-tez rast gəlinir. Bu alınmaların üslubi xüsusiyyətləri və fransız dilinə təsiri maraqlı bir tədqiqat sahəsidir (Crystal, 2003; Hagege, 2006).

1. İngilis alınmaların növləri və qəbulu.

İngilis dilindən fransız dilinə keçən sözlər müxtəlif formalarda özünü göstərir. Bunlar arasında xüsusilə texnologiya, moda, musiqi və biznes sahələrində olan terminlər geniş yayılmışdır. Misal olaraq, "email" (courriel), "internet" (réseau) və "startup" (jeune pousse) kimi sözləri qeyd etmək olar. Bu alınmaların bəziləri fransız dilində tam qəbul edilib,

digərləri isə hələ də ingilis forması ilə istifadə edilir (Humphrey, 2005).

2. KİV-də ingilis alınmaların istifadəsi.

Fransız KİV-də ingilis alınmalarının istifadəsi gündəlik xəbərlərdən tutmuş, xüsusi tematik jurnallara qədər geniş yayılmışdır. Xüsusən, internet və sosial media platformaları üzərindən yayımlanan xəbərlər bu tendensiyanı daha da gücləndirir. "Breaking news" və ya "live stream" kimi terminlər tez-tez rast gəlinir. Bu, bir tərəfdən qlobal anlayışların daha asan paylaşılmasını təmin etsə də, digər tərəfdən fransız dilinin orijinallığının qorunması məsələsini gündəmə gətirir (Thody, 2000).

3. Üslubi xüsusiyyətlər.

İngilis alınmalarının fransız dilində istifadəsi bəzi üslubi dəyişikliklərə səbəb olur. Əvvəla, bu alınmaların çoxu informativ və texniki məzmun daşıyır. Bu səbəbdən, bu cür sözlər tez-tez rəsmi və yarı-rəsmi mətnlərdə istifadə edilir. Digər tərəfdən, gündəlik danışq dilində də bu alınmalara rast gəlinir ki, bu da dilin dinamikliyini və yeniliyə açıqlığını göstərir (Winford, 2003; Johnson, 2010).

4. Fransız dilinə təsiri.

Fransız dilinin saflaşma tərəfdarları ingilis alınmalarının çoxluğunun dilin təmizliyinə zərər verəcəyini iddia edirlər. Bununla belə, dilin inkişafı və dəyişməsi təbii bir prosesdir və ingilis dilindən alınmalar bu prosesin bir hissəsidir. Əsas məsələ, dilin zənginliyini və funksionallığını qoruyaraq, yeni terminlərin düzgün və məntiqli istifadəsini təmin etməkdir (Gicquel, 2018; Graedler, 1998).

5. Nəticə

Nəticə olaraq, ingilis dilindən alınmalar müasir fransız dilində mühüm rol oynayır və kütləvi informasiya vasitələri bu

prosesin əsas daşıyıcılarından biridir. Bu alınmalar dilin dinamikliyini və qloballaşmanın təsirini əks etdirir. Fransız dilinin zənginliyi və funksionallığı bu alınmalarla birləşərək daha da genişlənir. Lakin, dilin orijinallığını qorumaq üçün bu proses diqqətlə idarə edilməlidir.

Ədəbiyyat

1. Crystal, D. (2003). English as a global language (2nd ed.). Cambridge University Press.
2. Hagege, C. (2006). On the Death and Life of Languages. Yale University Press.
3. Humphrey, M. (2005). English loanwords in contemporary French. French Studies, 59(2), pp.216-232.
4. Thody, P. (2000). Le Franglais. Oxford University Press.
5. Winford, D. (2003). An Introduction to Contact Linguistics. Wiley-Blackwell.
6. Johnson, P. (2010). Linguistic Borrowing and Purism in French: A Sociolinguistic History. Oxford University Press.
7. Gicquel, S. (2018). Les Anglicismes dans la Presse Francophone. Revue de Linguistique et de Langues Appliquees, 15(3), pp.45-60.
8. Graedler, A.L. (1998). Morphological, Semantic and Functional Aspects of English Lexical Borrowings in Norwegian. Scandinavian University Press.

Fəqan Abbaslı
Azərbaycan Univeristetini
magistrant
feqanabbasli630@gmail.com

**DAXİLİ TURİZM BAZARININ
TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTİNDƏ
GÖRÜLƏN DÖVLƏT TƏDBİRLƏRİ VƏ
PROQRAMLARI**

Açar sözləri: turizm, bazar, iqtisadiyyat, sektor, inkişaf
Keywords: tourism, market, economy, sector, development

Azərbaycanın turizm sektoru, ölkənin iqtisadi və mədəni inkişafının ayrılmaz bir hissəsi kimi son illərdə xüsusi diqqət mərkəzində olmuşdur. Daxili turizmin inkişafı, xüsusilə global iqtisadi və siyasi dəyişikliklərin fonunda, ölkənin diversifikasiya edilmiş iqtisadiyyat strategiyasının mühüm bir komponenti kimi qəbul edilir. Bu məqsədlə həyata keçirilən dövlət tədbirləri və proqramları, Azərbaycanın turizm potensialının həm yerli, həm də beynəlxalq səviyyədə genişləndirilməsinə yönəlib. Əhəmiyyətli infrastruktur layihələri, mədəni və tarixi irsin qorunması, eləcə də turizm xidmətlərinin keyfiyyətinin artırılması bu sahədə əsas diqqət mərkəzlərindəndir. Bu giriş, Azərbaycanın daxili turizm bazarının təkmilləşdirilməsi istiqamətində görülməli əsas dövlət tədbirlərini və proqramlarını araşdırmaq üçün bir başlanğıc nöqtəsi olaraq xidmət edir (Quliyev, 2019). Dövlət tədbirləri və proqramları, həmçinin turizm sektorunun strateji inkişafını təmin edən amillər və eyni zamanda bu sahədəki potensialı gücləndirən mühüm elementlər kimi qəbul edilir. Bu tədbirlər, daxili turizm bazarının

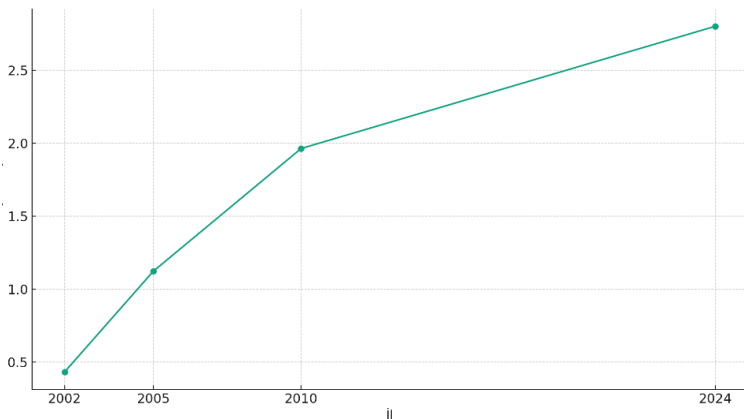
təkmilləşdirilməsini hədəfləyərək, yerli və xarici turistlərin diqqətini cəlb etmək, infrastrukturun müasir standartlara uyğunlaşdırılması, turizm xidmətlərinin müxtəlifliyinin artırılması və mədəni irsin qorunub saxlanılmasını əhatə edir. Turizm bazarının inkişafı, həmçinin yerli əhalinin rifah səviyyəsinin yüksəldilməsinə və iş imkanlarının genişləndirilməsinə töhfə verir. Bu, öz növbəsində, iqtisadi və sosial inkişafda mühüm rol oynayır (Məmmədov, 2021).

Azərbaycanın Turizm Sənayesində inkişafın yeni üfüqləri strateji yol xəritəsi və iqtisadi perspektivlər.

Turizm, Azərbaycan iqtisadiyyatının dinamik və hərtərəfli inkişaf edən sahələrindən biri kimi, son illərdə xüsusi diqqət mərkəzində yer alır. Ölkənin zəngin mədəni və tarixi irsi, təbiətinin gözəlliyi və strateji coğrafi mövqeyi, turizm sektorunu inkişaf etdirmək üçün mühüm imkanlar yaradır. Azərbaycanın Turizm Sənayesində İnkişafın Yeni Üfüqləri Strateji Yol Xəritəsi və İqtisadi Perspektivlər mövzusu, bu potensialın necə dəyərləndirildiyini və ölkənin turizm sənayesinin gələcəyini necə formalaşdırdığını əhatə edir. Bu kontekstdə, dövlət və özəl sektorun birgə fəaliyyəti, ölkənin turizm sektorunun inkişafında mühüm rol oynayır. Həyata keçirilən siyasətlər, proqramlar və layihələr, turizm infrastrukturunun müasir standartlara uyğunlaşdırılması, mədəni və tarixi irsin qorunması və təbliği, eləcə də xidmət səviyyəsinin yüksəldilməsi kimi mühüm məqamları özündə birləşdirir. Bu giriş, Azərbaycanın turizm sektorunda baş verən inkişaf dinamikalarını, üzləşdiyi çağırışları və gələcək perspektivləri əhatə edən geniş bir təhlilə zəmin hazırlayır (İsmayılov, Əliyeva, 2017). Azərbaycanın turizm sektorunda son illərdə mühüm inkişaf qeydə alınıb. Ölkənin turizm potensialı, müxtəlif mədəni və tarixi abidələri, eləcə də təbiətinin gözəlliyi

ilə özünəməxsusdur. Dövlət tərəfindən turizmin inkişaf etdirilməsinə xüsusi diqqət göstərilir, bu da xarici turistlərin sayının artmasına səbəb olub. Əsasən Rusiya, Gürcüstan, Türkiyə, İran və Səudiyyə Ərəbistanından olan turistlər ölkəyə səfər edirlər. səviyyəsinin artırılmasıdır. Bu sahədə dövlət tərəfindən müəyyən edilmiş tədbirlər, ölkə iqtisadiyyatının aparıcı sahələrindən birinə çevrilməsi üçün əhatəli tədbirlər planı hazırlanıb. Ümumilikdə, Azərbaycanın turizm sektorunun inkişafı, ölkənin iqtisadiyyatına, mədəni və tarixi irsinin qorunub saxlanılmasına və beynəlxalq səviyyədə tanınmasına mühüm töhfə verir. Bu, həm ölkənin turizm ehtiyatlarının səmərəli istifadəsini, həm də geniş miqyasda təbliğini təmin edir (Abbasov, 2016).

**Qrafik 1. Azərbaycanın Turizm Sektorunda
Turist Sayının İllik Artımı (2002-2024)**

Mənbə Həsənov, R. (2018). Azərbaycanın Turizm Sənayesi İnkişafın Yeni Üfüqləri. Bakı Elm və Təhsil Nəşriyyatı.

Qrafik Azərbaycanın Turizm Sektoründə Turist Sayının İllik Artımı (2002-2024) başlığını daşıyır və 2002-dən 2024-cü ilə qədər Azərbaycana səfər edən turistlərin sayındakı dəyişiklikləri göstərir. 2002-ci ildə turistlərin sayı təxminən 0.432 milyon olmuşdur, bu rəqəm 2005-ci ildə 1.122 milyona və 2010-cu ildə 1.963 milyona yüksəlmişdir. 2024-cü ilə dair proqnozlaşdırılan rəqəm isə turistlərin sayının təxminən 2.8 milyona çatacağını göstərir. Bu məlumatlar, Azərbaycanın turizm sektorunda müşahidə olunan sürətli artımı və bu sahədəki uğurlu inkişafı təsvir edir. Qrafik, ölkənin turizm sənayesinin inkişaf etdirilməsinə yönəlmiş dövlət siyasətinin və infrastruktur investisiyalarının mühüm rolu haqqında məlumat verir. Turizm sektorunun inkişafı, Azərbaycan iqtisadiyyatının diversifikasiyası və global turizm bazarına integrasiya istiqamətində önəmli bir addım olaraq qəbul edilir. Ölkənin turizm potensialının artırılması üçün həyata keçirilən siyasətlər və tədbirlər, eyni zamanda yerli əhəlinin rifahının yüksəldilməsi, iş imkanlarının genişləndirilməsi və sosial infrastrukturun təkmilləşdirilməsinə töhfə verir. Azərbaycan, özünün zəngin mədəni və tarixi irsi, gözəl təbiəti və müxtəlif coğrafi landşaftları ilə turistləri cəlb etməkdədir. çıxır. Həmçinin, turizm infrastrukturunun bütün regionlarda bərabər şəkildə inkişaf etdirilməsi də diqqət mərkəzindədir (Rüstəmov, 2022).

**Cədvəl 1. Azərbaycan Turizm Sektorunun
2002-dən 2024-cü ilə qədər İnkişaf Statistikası.**

İl	Turistlərin Sayı (milyon)	Mehmanxanaların Sayı	Turizm Sektoründən Gəlir (milyon manat)
2002	0.432	93	N/A
2005	1.122	250	N/A
2010	1.963	499	1122
2024	2.800	642	Təxmin edilir

Mənbə Əliyev, İ. (2020). Azərbaycanın Turizm Potensialı və İnkişaf Perspektivləri. Bakı: Qafqaz Universiteti Nəşriyyatı.

Azərbaycan Turizm Sektorünün 2002-dən 2024-cü ilə qədər İnkişaf Statistikası adlı cədvəl, ölkənin turizm sektorunun inkişafı üzrə əsas göstəriciləri əks etdirir. Cədvəl dörd sütundan ibarətdir: İl, Turistlərin Sayı (milyon), Mehmanxanaların Sayı, və Turizm Sektoründən Gəlir (milyon manat). Cədvəldə göstərilən illər 2002, 2005, 2010 və 2024-cü illəri əhatə edir. 2002-ci ildə Azərbaycana gələn turistlərin sayı 0.432 milyon olmuşdur, bu rəqəm 2005-ci ildə 1.122 milyona, 2010-cu ildə isə 1.963 milyona yüksəlib. 2024-cü il üçün proqnozlaşdırılan turist sayı təxminən 2.8 milyondur. Mehmanxanaların sayı da müvafiq olaraq artıb. 2002-ci ildə 93 mehmanxana var iken, 2005-ci ildə bu say 250-yə, 2010-cu ildə 499-a çatıb. 2024-cü il üçün mehmanxanaların sayı 642 olaraq təxmin edilir. Turizm sektoründən əldə edilən gəlir məlumatı cədvəldə yalnız 2010-cu il üçün qeyd edilmişdir və

bu rəqəm 1.122 milyon manatdır. 2002 və 2005-ci illər üçün gəlir məlumatı verilməmişdir, 2024-cü il üçün isə gəlir "Təxmin edilir" kimi qeyd edilib (Məhərrəmov, 2020).

Azərbaycanın turizm sektoru, ölkənin iqtisadi və mədəni inkişafında əhəmiyyətli bir rol oynayır. Son onilliklərdə turist sayının, mehmanxana və turizm infrastrukturunun genişlənməsi və turizmdən əldə edilən gəlirlərin artması, bu sahənin sürətli inkişafını və potensialını göstərir. Bu inkişaf, dövlət tərəfindən həyata keçirilən siyasətlər, infrastruktur investisiyaları və turizm sektoruna verilən dəstəklər ilə sıx bağlıdır. Ölkənin turizm potensialını daha da inkişaf etdirmək üçün davamlı olaraq yeniliklərə və keyfiyyətli xidmətlərə ehtiyac var. Bu, həm ölkənin mədəni və tarixi mirasının qorunması və təbliğ edilməsi, həm də iqtisadi diversifikasiya və sosial rifahın artırılması baxımından vacibdir. Azərbaycanın turizm sektorunun gələcək inkişafı, global turizm bazarında ölkənin mövqeyini daha da möhkəmləndirəcək və iqtisadiyyatın davamlı inkişafına töhfə verəcəkdir. Sonuç olaraq, Azərbaycan'ın turizm sektoru, həm ekonomik hem de kültürel açıdan ülkenin gelişiminde önemli bir faktör olmaya devam edecek ve gelecekte daha da büyüme potansiyeli taşıyacaktır.

Ədəbiyyat

1. Əliyev, İ. (2020). "Azərbaycanın Turizm Potensialı və İnkişaf Perspektivləri". Bakı: Qafqaz Universiteti Nəşriyyatı.
2. Həsənov, R. (2018). "Azərbaycanın Turizm Sənayesi: İnkişafın Yeni Üfüqləri". Bakı: Elm və Təhsil Nəşriyyatı.
3. Quliyev, E. (2019). "Azərbaycanın Mədəni və Tarixi Turizm Resursları". Bakı: Lider Nəşriyyatı.

4. Məmmədov, T. (2021). "Azərbaycanda Ekoloji Turizmin İnkişafı və İqtisadi İmpaktı". Bakı: Şərq-Qərb Nəşriyyatı.
5. İsmayilov, F., Əliyeva, L. (2017). "Azərbaycanın Turizm Bazarı: Analiz və Strategiyalar". Bakı: Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti Nəşriyyatı.
6. Abbasov, A. (2016). "Azərbaycanın Turizm Sektorunda Dijital Marketingin Rolu". Bakı: Təhsil Nəşriyyatı.
7. Rüstəmov, S. (2022). "Dünya Turizm Bazarında Azərbaycanın Yeri". Bakı: Universitet Kitab Klubu Nəşriyyatı.
8. Məhərrəmov, R. (2020). "Azərbaycanın Sağlamlıq Turizmi: İmkanlar və Çağırışlar". Bakı: Sağlam Həyat Nəşriyyatı.

Ilaha Ashrafova

Nakhchivan State University

<https://orcid.org/0009-0000-2127-3487>

ilahaashrafova@ndu.edu.az

THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON PROFESSIONAL TRANSLATION

Keywords: *AI translation, human-AI collaboration, cultural nuance, continuous learning, technological innovation*

Açar sözlər: *AI tərcümə, insan-AI əməkdaşlığı, mədəni incəlik, davamlı öyrənmə, texnoloji innovasiya*

Artificial intelligence (AI) is becoming more common in many fields, and its role in professional translation is growing quickly.

The effect of AI on professional translation is significant, as it offers new ways to improve but also brings challenges to the usual ways translators work.

This essay will explore how AI technology is changing translation, what it means for the quality of translations, how it is altering the translator's job, and what translation might look like in the future as AI continues to develop.

The journey of machine translation technology has been marked by substantial evolution, from its initial rule-based systems to the latest neural machine translation (NMT) models. Initially, translation software relied on a set of hand-coded rules, which often resulted in rigid and literal translations. The subsequent emergence of statistical models brought a certain fluidity to translations, as these systems learned from large amounts of bilingual text data, but they still struggled with

accuracy and contextual relevance (Alisoy, 2023). The advent of NMT, a form of AI that uses deep learning algorithms to analyze and translate languages, has revolutionized the field. These systems consider the entire context of a sentence or paragraph, leading to significant improvements in the speed, efficiency, and particularly the accuracy of translations. With NMT, translations are not only faster to produce but also closer to the nuanced and fluent language that characterizes human translation. For instance, studies have shown that NMT systems are increasingly capable of producing translations that are indistinguishable from those done by humans in certain contexts. This advancement has opened the door to real-time translation services, enabling instant communication across language barriers in ways that were previously impossible (Ashrafova, 2023).

The impact of these technological advancements on the translation industry cannot be understated. Professional translators are now equipped with tools that can translate large volumes of text at unprecedented speeds, which significantly boosts productivity. However, as with any technological advancement, these developments have also led to a shift in the role of human translators. As AI handles the initial translation drafts, the expertise of professional translators is increasingly focused on refining these outputs, ensuring they meet the required quality and maintain the subtleties of the source material.

AI's influence on translation quality is a tale of two narratives: remarkable advancements and lingering limitations. AI translations, especially through NMT systems, have achieved unprecedented accuracy, making them invaluable tools for professional translators. However, these systems are

not infallible; they can struggle with idiomatic expressions, cultural references, and nuanced language, which remain the forte of human translators (Ivanova, Schmidt, 2023). As AI continues to handle more straightforward translation tasks, professional translators are transitioning to roles that emphasize their irreplaceable human skills. They now often serve as editors or post-editors, refining AI-generated translations to ensure they capture the original text's tone, style, and context (Petrova, 2024). This synergy between human expertise and AI capabilities ensures that translations are not only accurate but also culturally and contextually appropriate, leading to the highest quality outcomes (Kuznetsov, 2022).

Despite these advancements, AI in translation is not without its challenges. One of the most pressing concerns is the fear of job displacement, as AI becomes capable of completing tasks traditionally done by humans. Ethical issues also arise, particularly concerning data privacy, as translation tools require access to vast amounts of bilingual data, some of which may be confidential (Romanov, Sidorova, 2023). Additionally, copyright infringement becomes a potential issue when AI systems learn from copyrighted materials without proper authorization. Another significant challenge is the potential loss of nuance and cultural sensitivity in AI-generated translations. While AI can translate words and phrases, it may not always grasp the cultural context, leading to translations that are technically correct but culturally tone-deaf. As such, the translation field must establish ethical guidelines and standards to govern AI's use, ensuring respect for privacy, intellectual property, and cultural integrity.

The future relationship between AI and professional translation seems to be steering towards a collaborative model,

where the strengths of both are leveraged to enhance the translation process. As AI continues to improve, it could take over more routine, high-volume tasks, such as translating simple documents or providing real-time translation for everyday conversations. This would allow human experts to focus on more complex, culturally nuanced translation work that AI is not yet able to handle accurately, such as literary works, legal documents, and content that requires a deep understanding of cultural context (Morozov, 2025).

Ongoing developments in AI, such as adaptive translation memories and context-aware translation engines, are steadily addressing current limitations, improving not only the linguistic accuracy but also the cultural relevance of translations (Ivanovich, Petrovsky, 2024). For professional translators, this means that there is a growing need for continuous learning and adaptation. To stay relevant in the field, translators will need to develop new skills, such as post-editing of machine translation outputs and managing AI translation tools (Alexeeva, 2023).

Furthermore, as AI systems become more sophisticated, they may also start to assist in creative aspects of translation, generating first drafts that human translators can then refine and polish. This collaborative approach could potentially lead to a new era in translation where high-quality translations are produced more efficiently than ever before, making translated materials more accessible to a global audience (Stepanova, 2023).

In conclusion, the future of professional translation in the AI era is likely to be characterized by a synergistic relationship between human expertise and AI innovation. This partnership promises to transform the translation landscape, offering

opportunities for professionals who are willing to embrace the changes and grow with the technology.

References

1. Alisoy, H. (2023). A discussion of simultaneous interpretation, its challenges and difficulties with its implementation. *Znanstvena Misel*, (65), pp.40-42.
2. Ashrafova, I. (2023). Phonetic and lexical features of words borrowed from French into English. *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education*, 2(11), pp.11-26.
3. Ivanovich, L., Petrovsky, V. (2024). Innovations in translation technology: Bridging linguistic and cultural gaps. *Journal of Language and Tech Innovation*, 7(3), pp.134-145.
4. Petrova, E. (2024). The role of human translators in the age of AI. *Translation Studies Review*, 15(1), pp.50-61.
5. Kuznetsov, M. (2022). Synergy between human expertise and AI capabilities in translation. *International Journal of Translation and Interpretation*, 9(2), pp.99-112.
6. Morozov, N. (2025). AI and the future of translation: A new collaborative model. *Futuristic Linguistics Review*, 12(2), pp.77-89.
7. Alexeeva, I. (2023). Adapting to AI: The new skillset for professional translators. *Modern Translator*, 10(1), pp.58-64.
8. Stepanova, E. (2023). The evolving role of AI in translation creativity. *Creative Linguistics Journal*, 8(4), pp.213-227.

İÇİNDƏKİLƏR

Fəxriyyə Cəfərova

Aşıq dilində toponimlərin üslub imkanları5

Sevinc Sadıqova

Qərbi Azərbaycanın Dərələyəz mahalı: tarixi-mədəni
kontekstdə9

Ələkbər Cabbarlı

Azərbaycanın növbəti tarixi qələbəsi – Zəngəzur15

Səadət Zeynalova

“Yaşıl enerji” növlərinin sənaye istehsalında istifadə
edilməsi perspektivləri19

Leyla Hacıyeva

Analysing of the commonly used English idioms and
their role in learning English25

İlham Əlizadə

20 Yanvar hadisəsinin ibrət dərslərindən ərazi
bütövlüyümüzə və “Zəfər günü”nə doğru27

Aida Mirzayeva, Leyla Gurbanova,

Gulsuma Alakbarova

Comparative analysis of British and Azerbaijani
toponyms32

Fidan Abdullayeva

Beynəlxalq hüquqda təhsil hüququnun inkişafı39

Ganira Mirzaxanlı

Heydar Aliyev Foundation: promoting and preserving
cultural heritage through international conferences and
exhibitions46

Fidan İsmayılova

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində marketing fəaliyyəti50

İlahə Ashrafova

Müasir fransız dilində ingilis alınmaların üslubi
xüsusiyyətləri (Kütləvi informasiya vasitələri materialları
əsasında)56

Feqan Abbasli

Daxili turizm bazarının təkmilləşdirilməsi istiqamətində
görülən dövlət tədbirləri və proqramları59

Ilaha Ashrafova

The impact of artificial intelligence on professional
translation66

İmzalandı: 09.06.2024
Kağız formatı: 60x84 1/16
H/n həcmi: 4,75 ç.v.
Sifariş: 768

aem.az saytında çap olunub.
Ünvan: Bakı şəh., Mətbuat prospekti, 529-cu məh.,
“Azərbaycan” nəşriyyatı, 6-cı mərtəbə.
Tel.: + 994 50 209 59 68
+ 994 55 209 59 68
+ 994 12 510 63 99
e-mail: info@aem.az

